

AJUNTAMENT DE VALLEMOSSA

CATÀLEG D'ELEMENTS I ESPAIS PROTEGITS DE VALLEMOSSA

desembre de 2017

(v.AD-12.2017)

MEMÒRIA JUSTIFICATIVA

marès

arquitectura, paisatge i territori

TAULA DE CONTINGUT

1.	INTRODUCCIÓ, CONCEPTE I CONSIDERACIONS GENERALS	5
2.	ANTECEDENTS	6
	2.1 El catàleg en les NS	6
	2.2 Regulació dels elements catalogats	6
	2.3 Valoració general del patrimoni immoble del municipi de Valldemossa	6
3.	METODOLOGIA PER A LA REDACCIÓ DEL CATÀLEG	14
	3.1 La transposició de la normativa del PTIM al catàleg	14
	3.2 Incorporació del Pla Especial de Protecció del Lloc històric de les possessions de l'Arxiduc Lluís Salvador. Valldemossa – Deià	14
	3.3 Categories i elements inclosos en el catàleg	16
	3.4 Graus de protecció	18
	3.5 Codificació dels elements catalogats	18
4.	DETERMINACIONS DEL PTIM	20
	4.1 Protecció de conjunts urbans (Norma 46)	20
	4.2 Catàlegs (Norma 47)	20
	4.2.1 Elements (Apartat 1.a)	20
	4.2.2 Grau de protecció (Apartat 1.b)	20
	4.2.3 Fitxa individualitzada (Apartat 1.c)	20
	4.2.4 Ubicació dels elements (Apartat 2)	21
	4.2.5 BIC i altres (Apartat 3)	21
	4.3 Elements etnològics (Norma 48)	21
	4.3.1 Murs de pedra seca (apartat 1)	21
	4.3.2 Marjades (apartat 2)	21
	4.3.3 Fonts de mina i altres	21
	4.3.4 Camins empedrats	21
	4.4 Rutes d'interès cultural (Norma 49)	21
	4.4.1 Definició de les rutes	21
	4.4.2 Mesures de protecció	21
	4.5 Rutes d'interès paisatgístic (Norma 50)	22
	4.5.1 Definició de les rutes	22
	4.5.2 Mesures de protecció	22
5.	DOCUMENTS QUE CONFORMEN EL CATÀLEG	23
	5.1 Contingut normatiu del catàleg	23
	5.2 Contingut de les fitxes particularitzades	24
	5.2.1 Descripció del contingut informatiu de la fitxa	24
	5.2.2 Descripció del contingut normatiu de la fitxa	26
	5.2.3 Descripció de la part gràfica i dels plànols	27
	5.2.4 Tipus d'obres i intervencions	27
	5.3 Contingut dels plànols d'ordenació	27
	5.3.1 Cartografia emprada. Precisió, abast i fonament de les determinacions gràfiques	28
6.	RESUM EXECUTIU DE MODIFICACIONS PROPOSADES	30
7.	AUTORIA TÈCNICA	31
	ANNEX I: RELACIÓ DE LES FITXES D'ELEMENTS CATALOGATS	32
	ANNEX II: BIBLIOGRAFIA, WEBGRAFIA I FONTS	41

1. INTRODUCCIÓ, CONCEPTE I CONSIDERACIONS GENERALS

El **Catàleg Municipal del Patrimoni Històric** del terme municipal de Valldemossa és un document complementari de les Normes Subsidiàries de Planejament urbanístic (NS). Es redacta en desenvolupament del que disposa l'article 86 del Reglament de Planejament Urbanístic (R.D. 2159/1978), la Llei 2/2014 d'Ordenació i Ús del Sòl (BOIB núm. 43 de 29.03.2014) i d'acord amb el previst en el Capítol II del Títol V del PTI de Mallorca i en la Disposició Transitòria tercera de la Llei 12/1998, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears, amb els següents termes:

1. Els ajuntaments de les Illes Balears que no disposin de Catàleg de Protecció del Patrimoni Històric, aprovat definitivament, disposaran d'un termini màxim de dos anys, des de l'entrada en vigor d'aquesta Llei, per modificar els seus instruments de planejament general, amb la finalitat d'incloure-hi el Catàleg de Protecció del Patrimoni Històric.
2. En el cas d'incomplir-se aquest termini de dos anys, la formació del Catàleg de Protecció del Patrimoni Històric haurà de tramitar-se conjuntament amb la primera modificació o revisió de l'instrument de planejament general que es redacti.

La regulació de les actuacions que afectin a edificis o elements catalogats es recull a les **Normes de Protecció i Conservació del Patrimoni Catalogat**, les quals formaran part de les Normes Urbanístiques de les NS.

Les directrius respecte del planejament general que emanen del PTIM, a fi i afecte de què els municipis garanteixin la protecció del seu propi patrimoni urbanístic, arquitectònic, etnològic i arqueològic, es base en:

- La delimitació dels nuclis antics.
- L'adaptació de condicions d'aprofitament urbanístic dels nuclis tradicionals a les característiques tipològiques existents.
- L'elaboració de catàlegs que garanteixin la preservació del patrimoni històric amb proteccions de caràcter urbanístic i ambiental.
- L'establiment d'una normativa estètica que garanteixi la continuïtat del paisatge urbà.

2. ANTECEDENTS

2.1 El catàleg en les NS

Valldemossa no disposa pròpiament d'un CATÀLEG D'ELEMENTS I ESPAIS PROTEGITS DE VALLDEMOSSA (en endavant Catàleg) sinó que disposa d'un document integrat al planejament General de l'any 1995 conformat per una sèrie de fitxes amb informació dels elements més rellevants que es van considerar en el seu moment.

El planejament de Valldemossa es regeix per les Normes Subsidiàries (en endavant NS) de l'any 1995 (27/10/95). En aquests moments l'Ajuntament està tramitant una modificació i adaptació de les Normes Subsidiàries al Pla Territorial Insular de Mallorca (en endavant PTIM), que disposa d'una aprovació inicial a l'any 2010 (AI 02/06/10).

2.2 Regulació dels elements catalogats

La regulació de la intervenció als edificis catalogats es fa a través de tres instruments de qualificació:

- a) les Normes de Protecció i Conservació del Patrimoni Catalogat que s'inclouen en aquest Catàleg; i
- b) la regulació de protecció específica de cada element o edifici catalogat a través de les respectives *Fitxes d'element catalogat*.

El patrimoni catalogat ve regulat mitjançant una protecció individualitzada que apareix a la fitxa normativa particularitzada (Fitxa d'element catalogat) de cada immoble o element, i per una protecció genèrica que depèn del nivell de protecció assignat, el qual regula el tipus d'obres i intervencions, aprofitament, etc., que es pot realitzar.

La regulació de les actuacions que afectin a edificis o elements catalogats es recull a les Normes de Protecció, les quals formen part de les Normes Urbanístiques de les NS.

Pel que fa a la categoria de "Bé d'interès cultural" (BIC) que, posseeixen alguns dels elements catalogats, estan emparats per la Llei 12/1998 del Patrimoni Històric de les Illes Balears. En aquets casos, s'haurà d'aplicar la normativa més restrictiva.

2.3 Valoració general del patrimoni immoble del municipi de Valldemossa

Valldemossa és un terme municipal pertanyent a la Serra de Tramuntana que ocupa una extensió de 44'5 quilòmetres quadrats. Presenta al nord una línia costera d'escarpat relleu en la que es troben els petits nuclis dels ports de Valldemossa i de s'Estaca. A quatre-cents metres per damunt el nivell de la mar i en el centre de la vall formada per muntanyes d'uns mil metres d'altitud, se situa el principal nucli de població. La morfologia del municipi és irregular, de forma que la major part del terreny presenta les característiques típiques d'un paisatge de muntanya. Passat el congost conegut com s'Estret, la part sud-oriental del terme es desplega en altituds inferiors, i s'orienta cap el pla de Mallorca amb un paisatge distint, més suau. Allà s'ubica la petita urbanització de Son Maixella.

Pareix que el traçat urbà actual del nucli de Valldemossa deriva d'època musulmana i es desenvolupà condicionat per l'existència de la surgència d'aigua de la propera font de na Mas, a partir de la que es dissenyà el recorregut de les fibres. El sistema hidràulic valldemossí és previ al de la xarxa urbana, com és habitual en altres indrets. Així, i seguint les hipòtesis més actuals, els carrers Reial, Vell, de la Rosa, Costa de l'Església o carrer Constitució i el de la Dragonera, deriven del traçat del ramal més important de la font. La documentació i la toponímia revelen l'existència d'una mesquita en els orígens de la població, avui desconeguda. Ja en època cristiana pareix que a la mateixa zona on hipotèticament se situà la mesquita, es va edificar la parròquia de Sant Bartomeu, que està documentada en el segle XIII. Constituï el centre del traçat urbanístic medieval, com encara reflecteix una visió general del poble en l'actualitat. Els carrers que envolten la rectoria i l'església (carrer de la Rectoria, carrer de l'Amargura o del Pare Castanyeda, carrer de la Beata) formarien part d'aquesta urbanització que avui dia encara ens ha deixat rastres inèdits, congelats en el temps, com un carreró medieval avui ubicat en el pati de la casa coneguda com "Es Convent o Sa Vicaria", que desembocava a la parròquia.

La rectoria conserva també restes d'arquitectura gòtica, com és el pas d'entrada empedrat cobert amb embigat de fusta sobre permòdols. Al fons un arc ogival condueix al jardí i la típica reixa de fusta permet percebre el concepte de transparència axial característica de l'època. La parròquia fou reconstruïda en el XIV i reformada diverses vegades entre els segles XVII i XX. Avui, la façana desornamentada i la planta de creu llatina, molt poc marcada, amb una sola nau, capelles entre contraforts i amb la capella fonda dedicada a la Beata, mostren l'empremta barroca del model constructiu religiós tradicional de Mallorca. Es tracta del punt de partida d'una geografia farcida de fites religioses, que delimiten un paisatge espiritual encara amb gran tradició dins el poble. Aquest paisatge que es reflectí en l'urbanisme, es configurà entorn de dos elements principals: per una banda la parròquia, centralitzant el poble de baix, i per altra, Cartoixa, com a focus de la Valldemossa de dalt, habitada pràcticament pels monjos fins el 1835. Cal destacar també altres edificis importants que completaren la geografia religiosa: el convent o la vicaria, la casa, la font i el Molinet de la Beata, el Convent de les Franciscanes, conegut com "Ca ses monges", i, a entorn el poble, el monument del Cor de Jesús, la capella de Sant Vicent Ferrer, i, molt més a lluny, l'ermita i el monestir de la Trinitat.

Des del punt de vista civil, constituïren els centres neuràlgics de la vila, l'antic Ajuntament i la Plaça Pública, avui protagonitzada per l'edifici conegut com S'Hostal. Aquestes dues construccions d'època moderna, comparteixen la mateixa tipologia amb façana porticada, malgrat que, l'antic ajuntament en mostra avui només les traces dels pòrtics, cegats després de la darrera reforma. En torn al triangle format per aquests dos darrers edificis i la parròquia s'estengué l'entramat de carrers i carrerons empinats que encaramaven el poble cap al nord, alguns dels quals s'han atribuït ja a l'època musulmana, com els de ses Filoses o de sa Carnisseria.

El model constructiu tradicional de Valldemossa presenta edificacions alineades i en alguns casos retranquejades amb la típica carrera davant o, fins i tot, formant petites placetes; és el cas de Cas Sabater Coix. Són majoritàriament de tipologia vilatana, construïdes entre mitgeres, d'un o dos aiguavessos, i normalment amb façana estreta, d'entre quatre i sis metres d'amplària, com correspon a la clàssica parcel·lació gòtica. La planta resultant, allargada i estreta, conforma els interiors

obscur, excepte en els casos que estiguin disposades en cantonera. La llum entra només pels buits de la façana i, ocasionalment, mitjançant la finestra de la façana posterior o l'existència d'un corral, que també aconseguix l'efecte de transparència axial des de l'entrada; però aquest no és gens freqüent degut a la manca de grans solars.

Les cases estan construïdes amb murs de paredat en verd i cantoneres de pedra (Can Pacs, Ca na Goris); compten amb planta baixa i un pis o a vegades dos, amb els interiors resolts amb sòtils embigats de forma perpendicular a la façana. En les de més prestància, entre els dos aiguavessos hi ha el típic arc ansa-paner. Malgrat la majoria estan molt reformades, algunes construccions conserven encara als interiors sòls de morter de calç morta, murs emblanquinats i sòtils coberts de bigues amb revoltons. També es poden trobar elements típics com el pas de bístia empedrat, les menjadores, els tant freqüents colls de cisterna a l'entrada o a les cuines, les foganyes petites i les piques de pedra també en aquesta estança i les inevitables escales laterals, molt estretes, de pedra o enrajolades, per accedir a les cambres de dalt. Les cobertes són de teula a doble vessant.

Les façanes estan protagonitzades quasi sempre per arcs de mig punt amb dovelles, i també per portals de llinda, tancats per portes de fusta. Actualment s'observen nombroses finestres ampliades, però les cases més antigues conserven els petits finestrans originals expandits en la planta baixa, a vegades amb fusta d'ullastre a manera de llindar, i normalment protegits per un portelló de fusta o enreixats. El porxo solia obrir-se al exterior també amb un finestró; sovint està alineat amb el portal d'entrada per protegir-lo millor.

La por als moros primer i a partir del segle XVI als turcs degué afavorir aquestes i altres solucions defensives. De fet l'atac pirata i el saqueig de la vila ocorreguts en 1552, suposaren immediatament la fortificació d'un dels seus accessos, al sud-oest del poble, gràcies a la construcció de dues torres de defensa a l'entrada de Cartoixa.

En conjunt, durant l'època medieval i la moderna l'aspecte exterior de les cases es caracteritzava per murs de pedra en verd només aterracats, el portal d'ingrés i algun finestró. Com a únic element ornamental en façana es poden veure encara els escuts nobiliaris. D'aquests se'n conserven un bon grapat, datables a partir del segle XVI (Cas Sabater Coix, Can Mariano, Can Salvà). Quan als portals d'entrada, i com era habitual segons la importància de la casa, podia estar resolt amb el regràs fet de dovelles més amples o més estretes i fins i tot enmarcar-se amb requadre o carcanyols de pedra.

Les teules pintades foren l'altre element decoratiu per excel·lència. Són molt característiques de les cases valldemossines que encara en conserven exemplars des del segle XVII, malgrat les nombroses pèrdues que han propiciat les reformes recents. No es pot oblidar la funció de protecció que exercien, manifesta en invocacions i inscripcions religioses (Cal Sabater Biela).

Passats els perills procedents de la mar, a partir del segle XVIII les cases reflectiran progressivament nous estils constructius i noves circumstàncies. A pics s'observen annexions de cases contigües, que llavors podran tornar-se a separar. Les façanes comencen a adquirir un nou aspecte, amb portals ja sempre allindanats i amb la substitució dels finestrans per finestres de majors dimensions i en major nombre. En general, reflecteixen una major connotació decorativa. D'aquesta època són la major part dels referits decoratius, concretament, dibuixant faixes i emmarcant els

buits de les façanes. Ddestaquen també les decoracions amb incrustació de pedretes, un costum popular que es retroba en molts de municipis de la Serra. Un fet singular és l'aplicació de noves tècniques decoratives que segurament s'introduïren per influència de Cartoixa. Entre aquestes es troben la pintura mural i els esgrafiats, que aplicats a les cases valldemossines acabaren per configurar alguns exemples avui únics a Mallorca per la complexitat dels seus programes iconogràfics, resolt això sí, amb una tècnica totalment popular. Així en el segle XIX convertiren les façanes en vertaders llenços parlants (Cas Magins, ca l'amo en Bernat, ca madò Margalida Bruneta, ca s'Hereu). Indubtablement es tracta d'un patrimoni fràgil i mal conservat que és necessari recuperar.

Lluny del nucli inicial que es desenvolupà entorn de la parròquia, a partir de 1309 es documenta en el costat occidental de la vall l'antic Palau de Valldemossa, pertanyent als Reis de Mallorca, que en 1399 es reconverí en l'actual Cartoixa de Jesús de Natzaret. Estava ubicat en el monticle anomenat "el Pujol" i des de l'època medieval fins el segle XIX anà desenvolupant-se arquitectònicament fins a convertir-se en el gran monestir actual, que es troba inacabat. Encara que utilitza tècniques constructives tradicionals, concentra l'arquitectura més innovadora del poble, i en ocasions també de Mallorca, gràcies a la importació per part dels monjos cartoixans d'alguns dels seus models tipològics. Aquestes novetats es concretaren per exemple en el claustre de Santa Maria, avui considerat el primer edificat en estil renaixentista de l'illa i en els corredors, el claustre de les murteres o l'església nova. Aquest darrer conjunt mostra la planificació vuitcentista d'un complex monacal procedent de la Península, que concentra en l'església algunes de les novetats més importants, de la mà d'un esplet d'artistes destacats, tant locals com forans.

Més enllà del conjunt edilici principal es troben encara disseminades les construccions que marcaren l'ordenació de l'extens territori cartoixà: obediències com el celler o l'apotecaria monacal, marjades, aljub i síquies, tafona, casa de neu, camins o molí. L'atomització del monestir després de la seva venda el 1842 provocà la irrupció dels espais públics en aquest extens territori i la seva urbanització a partir d'aquell moment.

Avui dia el conjunt format per l'anomenat Palau del Rei Sanç i la Cartoixa de Valldemossa (corredor, cel·les, església) se troben protegits com a BIC, malgrat el primer baix la figura de monument (1949) i la resta formant part del Centre Històric que afecta tot el casc urbà antic de Valldemossa (1971). Aquesta protecció desigual i insuficient s'està replantejant actualment per tal d'unificar-la, ampliar-la i definir el territori cartoixà, que inclou tots els elements subsistents de l'original monestir, com a unitat independent de la resta del casc urbà. A més, a dia d'avui el Pla Territorial estableix una protecció específica per a la Cartoixa, com a element integrant de la ruta del Barroc (ruta núm. 4 del PTIM).

Els dos nuclis tractats fins aquí, la vila de baix per una banda, i Cartoixa per altra, varen conviure com a veïnats, amb certa separació física, que fou efectiva fins el segle XIX. Entre finals d'aquesta centúria i principis del segle XX començaren a obrir-se les vies de comunicació que els uniren. El carrers Uetam, la plaça Ramon Lull i la via Blanquerna es convertiren un darrera l'altre en la principal artèria de comunicació entre la part baixa i alta del poble. La Via Blanquerna s'obrí sobre l'antic hort conegut com a hort del conrer o del cendrer de Cartoixa. Construït entre 1913 i 1918, el nou carrer es convertí en el tram urbà de la nova carretera de Deià fins que aquesta fou traslladada a finals dels anys cinquanta al seu traçat actual. En definitiva el casc urbà de Valldemossa s'estengué cap a l'oest, havent ocupant a

principis del segle XX tot el territori comprès entre les dues creus de terme avui catalogades com a BIC amb categoria de Monument.

Durant les primeres dècades del segle XX les noves edificacions que ompliren els carrers citats modificaren profundament la fesomia del poble. Es tracta d'una nova tipologia arquitectònica de cases d'estil, de dos a quatre pisos, construïdes amb influències modernistes, regionalistes i eclèctiques, lligades a l'aparició de la burgesia. Com a exemples se poden citar Es Cellar, Ca don Toni "es metge", i un poc més lluny Cas Pagès o ca na Bardina. En aquest punt cal recordar que Valldemossa no desenvolupà cap tipus d'indústria consolidada com sí es produí en altres pobles de Mallorca, i que passà de treballar el camp depenent de les possessions, a contemplar l'arribada de personatges il·lustres. D'aquesta forma entre finals del segle XIX i principis del segle XX van aparèixer una sèrie d'edificis residencials pensats per respondre al turisme incipient, que es desenvolupà al poble relacionat amb la fama adquirida per la Cartoixa. Alguns d'aquests són l'Hotel la Cartuja, l'Hotel Turismo, l'Hotel Chopin o Can Marió, els quals es conserven dotats de noves funcions. Aquest model econòmic acabaria per imposar-se en l'època contemporània, contribuint a crear una prosperitat mai coneguda abans al poble, que constitueix la base de la terciarització actual.

L'època comptà també amb obres realitzades per noms coneguts en l'àmbit arquitectònic com primer el del mestre d'obres Bartomeu Ferrà i Perelló, que treballà en reformes al Palau del Rei Sanç i a Cartoixa, o més tard el de l'arquitecte Guillem Forteza, qui entre 1925 i 1928 edificà l'Escola vella en estil regionalista i reformà la façana de l'església junt al pintor Bartomeu Ferrà Juan.

A partir dels anys trenta es construïren algunes cases d'influència colonial, fruit del retorn dels emigrants valldemossins, que introduïren tipologies novedoses com les que ostenten la Casa dels Uruguaios, ca n'Aina Peluda, el núm. 9 del carrer Pare Francesc Frau o molt lluny del casc urbà, junt a la costa, l'original edificació coneguda amb el nom de Sa Cova.

En general tot el casc urbà mostra una convivència d'edificacions i elements datats bàsicament entre l'època medieval i el segle XX, que coexisteixen amb el denominador comú de la pedra com a element constructiu elemental, donant lloc a carrers i places de gran interès patrimonial. Així idò, a l'arquitectura civil i religiosa, se sumen els béns d'Interès Paisatgístic i Ambiental, que segons pensam constitueixen una aportació destacable del present catàleg, atesa la seva importància en la imatge actual del poble. Les normes subsidiàries recullen gràficament tots aquests elements en la zona delimitada com a nucli antic, protegit actualment com a Centre Històric, on es fa indispensable la conservació patrimonial de tipologies tradicionals i la persistència de la trama urbana original. Pensam que avui dia resulta essencial protegir aquesta zona posant especial atenció a la contaminació visual existent, derivada dels cablejats i altres elements moderns que perjudiquen les façanes i els carrers, així com a les amenaces derivades de l'explotació turística en l'entorn del territori cartoixà.

Finalment durant la segona meitat del segle XX s'urbanitzaren amb xalets i edificis adossats la zona situada entorn del Cor de Jesús i el cementeri, que avui constitueix la major part de les afores de la vila; les urbanitzacions de S'Arxiduc en la zona septentrional del poble i la de George Sand, junt a la zona costera. Tots es troben fora dels límits del Centre Històric.

Ja en terreny rústic, el terme municipal compta amb un conjunt important de jaciments arqueològics que demostren un poblament del territori, que ha marcat fites conegudes de la prehistòria balear des del calcolític, passant per l'època talaiòtica, el bronze i el ferro. La major part d'ells es troben protegits com a BIC. Entre tots ells destaquen els de Son Matge i Son Ferrandell-Olesa. Alguns dels elements més representatius que presenten són els santuaris talaiòtics, amb talaiots de planta circular, els elements de fortificació i les coves habitades o d'enterrament.

Els primers assentaments rurals que foren la base de les actuals possessions valldemossines es documenten a l'Edat Mitjana. Aquestes propietats dedicades a l'explotació econòmica que configuraven nuclis de població dispersa, constitueixen conjunts molt rellevants des del punt de vista patrimonial. Algunes d'elles, com Son Mas del Pla del Rei (BIC) o Son Maixella conserven encara elements constructius d'aquella època.

La importància de les possessions del terme municipal té a veure amb que gran part d'elles estaven lligades a conegudes famílies nobles mallorquines i a què aquest ha estat un dels darrers llocs que assistí a la seva desmembració durant el segle XX. De fet, Cartoixa i les possessions foren el motor econòmic de Valldemossa durant segles, degut a la fertilitat del sòl i a la producció del camp. L'oli, la fruita, la vinya i la ramaderia ovina foren algunes dels produccions més conegudes de les possessions, fins el punt que una part important de la població local seguia treballant-hi durant la primera meitat del segle XX. En algun cas encara es pot resseguir l'evolució arquitectònica de les cases de possessió des de l'època medieval fins la contemporània, si bé la majoria daten dels segles XVII i XVIII. En general conserven avui gran part de la seva estructura, reflectint de forma orgànica el seu creixement mitjançant els cossos afegits en èpoques successives, i algunes d'elles es troben reconvertides en agroturismes.

La tipologia més freqüent de possessió correspon a la d'una construcció de muntanya, amb edificis d'envergadura i clastra interior, amb façanes presidides per arcs forans i escuts, sobre grans llenços muraris estructurats per finestres. A vegades, a més dels edificis tancats sobre si mateixos presenten altres elements de caràcter defensiu com peus de murada, torres o reforçades portasses d'entrada amb forats per a travessers, indispensables en una població costanera. L'interior s'ordena després del pas forà entorn de la clastra empedrada que reuneix la casa dels amos a un costat i la dels senyors a l'altra. A la primera, a més de les cuines i els menjadors, s'hi poden adossar els espais dedicats a l'explotació econòmica, destacant les típiques tafones per a fer oli, una de les activitats més freqüents de la Serra. La casa dels senyors pot tenir algunes estances en planta baixa però sovint es desenvolupa en la planta noble, proporcionant-ne l'accés una escala que pot ser exterior o interior. També s'hi troben elements representatius i d'esbarjo, construïts a instàncies dels propietaris i amb connotacions senyorívoles com les capelles, just després de l'arc forà, els jardins -amb exemples tan destacats com el de Son Moragues, catalogat com a BIC amb categoria de Jardí Històric, el de Sa Coma o el de Son Olesa-. Dins aquests hi podem trobar també pèrgoles i emparrats, safareigs, colomers, alguna gruta amb aigua i aljubs convertits en terrasses.

Per suposat, la inseguretats era més manifesta en l'àmbit rural i junt a la costa, de forma que les possessions valldemossines compten amb nombroses torres defensives amb poques obertures, dotades sovint de matacans. En són exemples les de Son Mas, del segle XV o la de Son Gual construïda al segle XVII i reformada per l'Arxiduc. També trobam les torres costaneres aïllades que pertanyien a la xarxa defensiva de

l'illa i que prengueren una especial importància en la Serra pels constats perills procedents de la mar. Com a exemples cal citar la de Son Galceran, del segle XVI o la més tardana de can Costa, del segle XVIII. Avui dia es troben catalogades com a BIC amb categoria de Monument.

Finalment la constant transformació del territori valldemossí a mans de l'home es fa patent en la creació d'un paisatge antropitzat marcat per les evidències del seu aprofitament. Els elements que el testimonien formen el gruix d'elements etnològics del present catàleg. En són mostra els camins que constitueixen una part molt important del patrimoni local. Alguns d'ells gaudeixen d'una protecció específica per a la Ruta la Pedra en Sec (Ruta nº5), segons les determinacions del Pla Territorial. També s'han d'esmentar en els boscs els ranxos de carboner o les cases de neu en les zones més muntanyenques i el paisatge dominat per un complex sistema de marjades que permetia l'aprofitament intensiu de l'espai disponible. De fet a Valldemossa s'han trobat alguns dels exemplars més antics de marges documentats de l'illa, lligats a Cartoixa.

Per altra part el tema de l'aigua resulta fonamental donada la gran quantitat de fonts de mina que s'estenen pel terme municipal, i que tradicionalment l'ha configurat com un territori molt fèrtil. Les més conegudes possiblement són les que arriben al casc urbà: la Font de na Mas, la Font de na Llambies i la Font de na Búger, però en conjunt el seu nombre supera la quarantena i algunes d'elles es troben catalogades com a BIC, relacionades amb el Lloc Històric de l'Arxiduc (Font de sa Cova, Font de Son Moragues-Na Noguera, Font de s'Abeurada, Font de s'Estaca...). Com és habitual, a partir de les fonts es desenvolupà un conjunt d'infraestructures hidràuliques de gran antiguitat i complexitat que s'estén per tot el municipi enllaçant-les amb el reguiu de les possessions, dels horts i les cases, permetent el seu aprofitament gràcies a síquies, sínies, aljubs, basses i molins. Entre aquests elements en destaquen alguns tan espectaculars com l'aqüeducte de Pastoritx, els tretze ponts de Sa Font Coberta, la bassa circular de Son Moragues o la desafortunadament esbucada Font de Son Verí.

Finalment un grup de possessions, miradors, torres, camins i altres construccions es troba lligat a la figura de l'Arxiduc, ja que foren comprades i reformades per aquest entre finals del segle XIX i principis del segle XX. Es troben catalogades dins el Pla Especial de Protecció del Lloc Històric de les Possessions de l'Arxiduc Lluís Salvador, que inclou els termes de Valldemossa i Deià. L'original territori arxiducal, constituït pel complex i variat entramat d'elements citats, reflecteix una innovadora visió de la natura, conforma avui un conjunt de gran interès patrimonial i paisatgístic i converteix el seu promotor en un precursor del turisme a les illes.

En conjunt, es pot dir que el terme de Valldemossa presenta gran quantitat d'elements a preservar, demostrant un intens aprofitament del territori al llarg dels segles, que tradicionalment s'ha desenvolupat de forma sostenible. L'aparició d'institucions i organitzacions de gran impacte sobre el territori com foren Cartoixa o les possessions, han anat transformant profundament el paisatge valldemossí al llarg dels segles, però també han recolzat una convivència pacífica i sostenible amb el medi físic. Els profunds canvis polítics i econòmics que ha suposat l'època contemporània han provocat noves formes de vida, que res tenen a veure amb la utilització mil·lenària d'aquest territori. El turisme com a centre absolut de l'activitat econòmica del poble i la terciarització patents atorguen avui un nou i valuós significat als elements conservats del patrimoni immoble del municipi, que es converteixen en documents d'excepció d'un sistema de vida passat. L'amenaça

més immediata avui és la pèrdua d'aquests elements, especialment d'aquells que han assumit funcions allunyades de les originals, i que sovint no es valoren en tota la seva importància com a llegat ni en la seva potencialitat dins el context turístic actual. També resulta perillosa la seva banalització, al servei d'un nou concepte de poble convertit en parc temàtic.

La protecció del patrimoni valldemossí baix les distintes figures descrites, unides en la més genèrica de la Serra de Tramuntana com a Patrimoni de la Humanitat i les mesures previstes que acompanyen cada element d'aquest catàleg, estan encaminades en definitiva a garantir el seu coneixement, la seva conservació i el seu futur.

3. METODOLOGIA PER A LA REDACCIÓ DEL CATÀLEG

La redacció del Catàleg es realitza en base a l'esquema metodològic que es descriu als següents apartats.

3.1 La transposició de la normativa del PTIM al catàleg

Les NN.SS. de Valldemossa, classifiquen els elements i edificis catalogats en dos graus: 1 i 2. El Grau 1 només permet la consolidació, conservació i restauració. El Grau 2, a més de les anteriors contempla la rehabilitació, ampliació i el canvi d'ús.

A fi i efecte d'adaptar el contingut de les NS de 1995 als requeriments del PTIM, s'ha procedit a comprovar la informació que conté aquest inventari amb la finalitat de determinar l'abast.

La comprovació s'ha portat a terme mitjançant el treball de camp i l'actualització gràfica, bibliogràfica i documental de cada element catalogat.

La incorporació de les directrius que emanen del PTIM, ha implicat:

- Adaptació de les categories del catàleg a les que estableix el PTIM.
- Adaptació als nivells de protecció que estableix el PTIM (A, B i C).

A més, s'ha estimat necessari fer les següents millores, correccions i modificacions:

- Incorporació de nous elements a protegir, d'acord amb els estudis sectorials de protecció redactats pel Consell de Mallorca o que estan dipositats als departaments de Medi Ambient i Patrimoni Històric del Consell, com: *Catàleg de Tafones (2001)*, *Catàleg dels antics camins de la Serra de Tramuntana (1993)*, *Catàleg dels camins del terme municipal de Valldemossa (Fodesma, 1999)*, *Catàleg i anàlisi dels camps marjats del terme de Valldemossa (Fodesma, 1998)*.
- Incorporació de nous elements a protegir com a resultat del treball de camp.
- Incorporació de tots els BIC monument històric del terme de Valldemossa que estan inclosos al Registre Estatal de BICs.
- Revisió, ampliació i reestructuració de la fitxa de catàleg.
- Revisió i actualització de la cartografia.
- Actualització fotogràfica.

En total s'han catalogat **340 elements, dels quals 95 són a sòl urbà i 245 a sòl rústic**, el llistat dels quals es recull com a Annex I al final d'aquesta memòria.

3.2 Incorporació del Pla Especial de Protecció del Lloc històric de les possessions de l'Arxiduc Lluís Salvador. Valldemossa – Deià

S'ha incorporat la informació referent als elements catalogats al Pla Especial de Protecció del Lloc històric de les possessions de l'Arxiduc Lluís Salvador al present document.

El Pla Especial de Protecció del Lloc històric de l'Arxiduc Lluís Salvador (en endavant PEPLHALS) es fonamentà en la necessitat de protegir els béns del patrimoni històric de les Illes Balears i com a tal els Béns d'interès cultural amb categoria de Lloc Històric tal com foren declarades, pel Consell de Mallorca, les possessions adquirides

per l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria a Mallorca, finques que pertanyen als municipis de Valldemossa i Deià. (Ple de 6 d'octubre de 1997).

Les proteccions del Pla Especial afecten tant als immobles i als jardins com als elements que defineixen el paisatge al marge de la importància dels elements arquitectònics o constructius, com és el cas dels miradors.

- **A1 Protecció Integral Total** (arquitectònica, constructiva i/o ambiental i paisatgística) **A1**. Abraça els immobles, elements, jardins, etc. incoats o declarats BIC. Abraça aquells béns de valoració equivalent als BIC i que, en conseqüència, han de ser protegits i conservats en la seva totalitat. De forma concreta, a més d'alguns immobles, afecta a la totalitat de capelles i miradors promoguts per l'Arxiduc. Els trets avaluats per a aquesta protecció han estat: l'interès històric, arquitectònic, constructiu i ambiental/paisatgístic.
- **A2 Protecció Integral Parcial** (arquitectònica, constructiva i/o ambiental i paisatgística). És la categoria dels elements que sense assolir un valor excepcional, per a la memòria històrica de l'Arxiduc, o pels valors arquitectònics i antropològics en general tenen un interès especial per la significació i definició del lloc on s'insereixen i pels valors tipològics i constructius que comporten. Han de ser conservats en les seves característiques fonamentals, Pla Especial de Protecció del Lloc històric de les possessions de l'Arxiduc Lluís Salvador tant, i si s'escau, pel que fa als exteriors com en el que pertany als interiors.
- **B Protecció estructural arquitectònica**. Han de conservar els elements bàsics que defineixen les seves condicions de volum, estructura tipològica, definició formal i característiques ambientals, encara que es poden fer obres de readaptació interior, o, excepcionalment, exterior compatibles amb els elements que van originar la seva protecció, i que figuren a la fitxa individualitzada.
- **Protecció ambiental i paisatgística**: tot i que no s'especifica si afecta a cada un dels elements del Lloc Històric.

La relació de fitxes incloses en el PE és:

NÚM.	ELEMENT	GRAU PROTECCIÓ	BIC
1	Son Ferrandell	A2	
2	Mirador de Son Ferrandell	A1	
3	Mirador des Puig de Sa Moneda	A1	
4	Son Moragues	A1	
5	Jardins de Son Moragues	A1	
6	Abeuradors de Son Moragues	A2	
7	Sa Sínia de Son Moragues	A2	
8	Capella de Sant Vicenç Ferrer		
9	Son Gual	A2	
10	Mirador de Na Torta	A1	
11	Mirador de Son Gual	A1	
12	Mirador de Ses Basses	A1	
13	Mirador de Can Costa (Ses Punes)	A1	
14	Mirador des Garriguer	A1	
15	Mirador de Son Gallard	A1	
16	Mirador des Pla de S'Ullastre	A1	
17	Mirador des Tudons	A1	
18	Capella des Puig des Verger	A1	
19	Mirador des Barranc	A1	
20	Mirador des Port	A1	
21	Mirador de sa Volta de s'Escolta	A1	
22	Mirador de sa Font Figuera	A1	

23	Can Costa	A2	
24	Torre Can Costa	A2	
25	Mirador de sa Vorera	A1	
26	Cases Font Figuera	B	
27	Mirador de s'Erassa	A1	
28	Mirador Nou	A1	
29	Mirador de ses Pites	A1	
30	Capella del Beat Ramon	A1	
31	Son Galceran	B	
32	Torre de Son Galceran	A1	BIC
33	S'Estaca	A2	
34	Mirador de sa Punta Seca	A1	
35	Mirador des Niu des Corb/des Pi	A1	
36	Mirador de s'Hostatgeria	A1	
37	Mirador de sa Font de s'Ermitanet	A1	
38	Mirador de sa Capella	A1	
39	Mirador des Figueral	A1	
40	Mirador des Creuer	A1	
41	Mirador de ses Filadores.	A1	
42	Mirador des Miradors	A1	
43	Mirador des Guix	A1	
44	Mirador de sa Ferradura	A1	
45	Mirador de Miramar	A1	
46	Miramar	A1	
47	Claustre i jardí de Miramar		
48	Capella de Miramar		
49	Jardí Torre des Moro (Miramar)		
50	Son Gallard	A2	
51	Mirador des Pins de Son Gallard	A1	
52	Mirador des Torrent de Son Gallard	A1	
53	Mirador des Galliner	A1	
54	Son Marroig	A1	
55	Mirador de Son Marroig	A1	
56	Mirador de sa Foradada	A1	
57	Mirador de sa Trona.	A1	
58	Mirador de s'Ull	A1	
59	Mirador des Rotllo Gros	A1	
60	Sa Pedrissa	B	
61	Mirador de sa Pedrissa	A1	
62	Mirador des Cingles d'en Vich	A1	
63	Torre de sa Pedrissa	A1	BIC
64	Mirador de can Parròquia	A1	
65	Mirador de Deià	A1	
66	Caseta Refugi de sa Talaia Vella	A1	

Així mteix s'afegeix als plànols del Catàleg la localització dels elements del PEPLHALS que no tenen fitxa pròpia per no tenir prou entitat pròpia però que es troben englobats dintre de l'àmbit del PEPLHALS.

3.3 Categories i elements inclosos en el catàleg

S'ha estructurat els elements segons les categories que estableix el PTIM, amb l'objectiu de donar cabuda a tots els elements de diferent tipologia que integren valors singulars. Així doncs, cada un dels elements protegits ha estat codificat i estructurat d'acord amb les categories que contempla el PTIM.

El PTIM fa especial esment als béns etnològics i als béns d'interès paisatgístic i ambiental. S'ha posat especial esment en la incorporació dels elements d'interès etnològic i d'interès paisatgístic i ambiental.

La informació necessària per procedir a la catalogació, deriva de la inclusió de la informació sectorial existent en els estudis realitzats pel Departament de Medi Ambient i Natura del Consell de Mallorca sobre tafones, camins i camps marjats.

La catalogació dels jaciments arqueològics s'ha basat en la recollida de les dades contingudes a la Carta Arqueològica de Mallorca. La informació s'ha completat amb les dades derivades de Mallorca Arqueològica.

Les determinacions del Pla Territorial de Mallorca referides a la catalogació d'elements a protegir vénen definides a la Norma 47. Catàlegs (ED) i a la Norma 48. Elements etnològics (ED).

S'han inclòs els elements del Catàleg de Tafones del Consell de Mallorca

S'han inclòs tots els elements amb declaració de BIC

Així doncs, en el catàleg adaptat, les diferents tipologies d'elements s'estructuren en les següents categories:

- **Arquitectura Civil**, amb el codi **AC** (cases urbanes i cases de possessió)
- **Arquitectura Religiosa**, amb el codi **AR** (església, oratori i cementiri)
- **Bé d'Interès Paisatgístic i Ambiental**, amb el codi **BA** (conjunts urbans)
- **Camins**, amb el codi **BC** (camins amb interès constructiu- FODESMA)
- **Bé Etnològic**, amb el codi **BE** (Fonts, síquies, molins, cases de neu, sitges, forns de calç, ponts, porxos, sistemes hidràulics i altres).
- **Bé d'interès Industrial**, amb el codi **BI**
- **Enginyeria civil**, amb el codi **EC** (ponts i molins)
- **Escultura Monumental**, amb el codi **EM** (monuments)
- **Jaciment Arqueològic**, amb el codi **JA** (talaiots, coves, jaciments i altres)

El resultat és un catàleg que es distribueixen proporcionalment en les següents categories:

CODI	Nº ELEMENTS	PERCENTATGE
AC	113	33,24%
AR	8	2,35%
BA	35	10,29%
BC	56	16,47%
BE	83	24,41%
EC	12	3,53%
EM	5	1,47%
JA	28	8,24%

Total elements	340	100,00%
-----------------------	------------	----------------

URBA	95
RÚSTIC	245

3.4 Graus de protecció

S'estableixen tres nivells de protecció:

- **Protecció integral (A)**
- **Protecció parcial (B)**
- **Protecció ambiental (C)**

Els nivells de protecció **A, B i C**, corresponen als nivells o graus de protecció que defineix la norma 47.1.b del PTIM.

El elements amb la categoria de "Bé d'interès cultural" (BIC), s'integren al Catàleg i amb un grau de Protecció integral (A).

Els elements catalogats del PEPLHALS s'han incorporat al present Catàleg amb un codi diferenciat i mantenint el grau assignat pel Pla Especial (A1, A2 i A3)

3.5 Codificació dels elements catalogats

Es proposa una ordenació de les fitxes de catàleg segons la categoria i el nivell de protecció.

El codi assignat a cada element catalogat està constituït per tres parts:

1. categoria
2. nombre d'ordre
3. nivell de protecció

CATEGORIA + NOMBRE CORRELATIU / **NIVELL DE PROTECCIÓ**

Categoria	Codi Categoria	Nombre d'ordre	Nivell de protecció	Exemple Codi
Arquitectura Civil	AC	N	A, B o C	AC01/C
Arquitectura Religiosa	AR	N	A, B o C	AR01/B
Bé d'Interès Paisatgístic i Ambiental	BA	N	A, B o C	BA01/C
Camins	BC	N	A, B o C	BC01/A
Bé Etnològic	BE	N	A, B o C	BE01/A
Enginyeria civil	EC	N	A, B o C	EC01/C
Escultura Monumental	EM	N	A, B o C	EM01/A
Jaciment Arqueològic	JA	N	A, B o C	JA01/A

Al plànols de localització de la fitxa l'element catalogat es delimita mitjançant un polígon de perímetre amb línia negra gruixuda i fons color vermellós, així mateix s'indica a sobre la codificació de l'element.

Els Codis assignats als elements inclosos al PEPLHALS ses ha afegit les inicials PE per tal de diferenciar-los i s'ha mantingut el grau de protecció que els assigna el Pla Especial Treball de camp

S'ha portat a terme un exhaustiu treball de camp per tal de comprovar i actualitzar gràficament cada element catalogat.

En el cas de no haver pogut accedir a l'interior d'un determinat element catalogat s'ha especificat a l'apartat *Directrius d'intervenció* de la fitxa individualitzada. En tot cas previ a la concessió de llicència d'obra, serà prescriptiu un informe d'un tècnic competent en matèria de patrimoni per valorar i preservar els elements d'interès patrimonial. S'especifica a l'article 3 de les Normes.

4. DETERMINACIONS DEL PTIM

Les determinacions del Pla Territorial Insular de Mallorca referides a la catalogació d'elements a protegir vénen definides al CAPÍTOL II. PATRIMONI URBANÍSTIC I ARQUITECTÒNIC del Pla Territorial Insular de Mallorca.

L'actual catàleg d'elements protegits és un document que s'incorporarà a l'**Adaptació de les Normes Subsidiàries al Pla Territorial Insular de Mallorca**.

4.1 Protecció de conjunts urbans (Norma 46)

Es delimita gràficament en els plànols la zona de **nucli antic**. Aquesta delimitació s'ha pres de les **Normes Subsidiàries** (NS) que foren aprovades definitivament per la Comissió Insular d'Urbanisme de Mallorca el 23/11/2001 (BOIB 22/12/2001). Abasta l'àrea més rellevant pel que fa a la conservació patrimonial de tipologies tradicionals i a la persistència de trames urbanes originals. Aquesta zona és objecte d'una protecció específica en les NS.

4.2 Catàlegs (Norma 47)

4.2.1 Elements (Apartat 1.a)

S'han catalogat els elements inclosos dins les següents categories: jaciments arqueològics, arquitectura religiosa, escultura monumental religiosa i heràldica, arquitectura i enginyeria civil, arquitectura militar, béns etnològics, béns d'interès industrial i béns d'interès paisatgístic i ambiental, entenent com a tal no tan sols els espais amb valors naturals destacats (orografia, hidrografia, flora i fauna), sinó també tots aquells conjunts urbans (carrers, barris, etc.) amb unes característiques determinades que els confereixen una unitat valorable des d'un punt de vista etnològic, històric o social.

S'ha diferenciat en el grafisme entre elements i àmbits, entenent-se aquests darrers com a una zona o conjunt d'elements que queden recollits dins la categoria de béns d'interès paisatgístic i ambiental.

4.2.2 Grau de protecció (Apartat 1.b)

Els nivells de protecció del catàleg es reestructuren segons els tres nivells bàsics proposats pel PTIM en aquest apartat.

4.2.3 Fitxa individualitzada (Apartat 1.c)

Es reestructura la fitxa individualitzada per tal d'adaptar-se al contingut establert pel PTIM.

En els casos de nivell de **Protecció integral (A)** s'ha grafiat als plànols corresponents una zona de protecció al voltant de l'element catalogat, a fi de preservar el seu àmbit d'influència.

En referència als jaciments arqueològics, els plànols d'ordenació incorporen la delimitació dels elements, d'acord amb les característiques específiques de les fitxes del catàleg de béns i la delimitació aproximada de l'àmbit d'excavació, d'acord amb el contingut gràfic d'aquestes i del catàleg de patrimoni del Govern Balear. S'estarà en allò que disposa a les normes urbanístiques mentre no s'hagi delimitat específicament l'àmbit del jaciment per un tècnic especialista i la delimitació aprovada per l'administració competent en matèria de patrimoni històric.

4.2.4 Ubicació dels elements (Apartat 2)

La ubicació dels elements catalogats serà indicada en els plànols generals d'informació de les Normes Subsidiàries.

4.2.5 BIC i altres (Apartat 3)

El catàleg recull tots els elements individuals declarats BIC i consigna a cada fitxa particularitzada aquesta protecció específica.

4.3 Elements etnològics (Norma 48)

4.3.1 Murs de pedra seca (apartat 1)

S'han catalogat els murs que delimiten amb camí o carretera que es consideren d'alt valor paisatgístic ambiental, s'han delimitat i descrit a la fitxa individualitzada.

4.3.2 Marjades (apartat 2)

S'han catalogat les àrees paisatgístiques formades per grups de marjades, s'han delimitat i descrit a la fitxa individualitzada.

4.3.3 Fonts de mina i altres

S'han catalogat les fonts de mina, els forns de calç, les cases de neu i les barraques, rotlls de sitja i forns de carboner, s'han delimitat i descrit a la fitxa individualitzada.

4.3.4 Camins empedrats

S'han catalogat els camins empedrats i s'han delimitat i descrit a la fitxa individualitzada.

S'han catalogat els pous i rellotges de sol, s'han delimitat i descrit a la fitxa individualitzada.

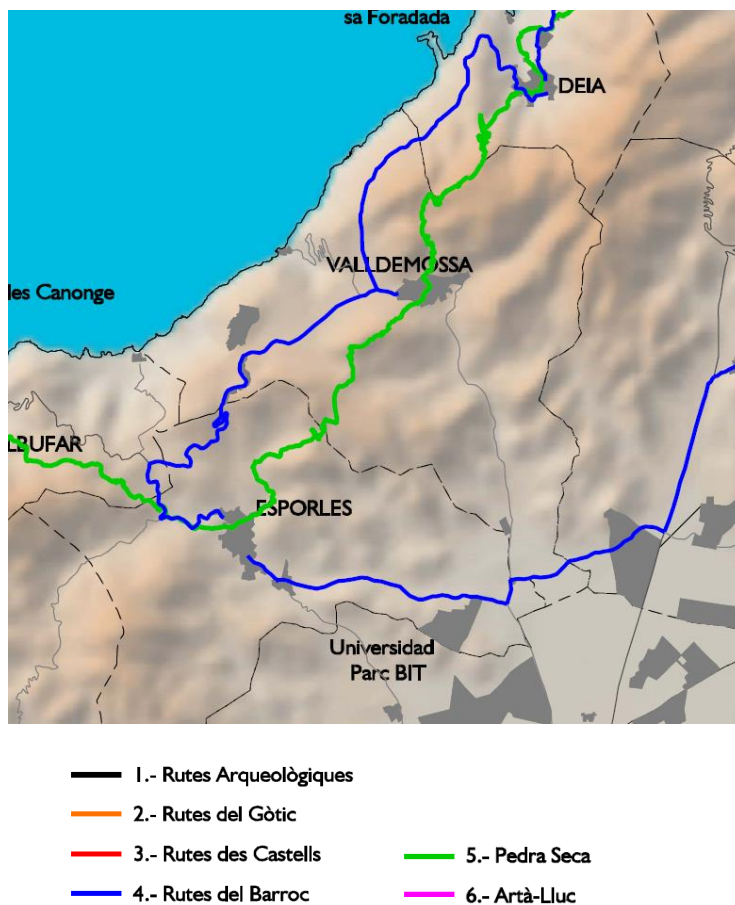
4.4 Rutes d'interès cultural (Norma 49)

4.4.1 Definició de les rutes

El PTIM preveu una ruta d'interès cultural que afecta al terme municipal de Valldemossa, la ruta núm. 4 del Barroc, que discorre per la carretera Ma-10 (Pollença-Andratx). Aquesta ruta té com objectiu difondre la realitat patrimonial, promoure la seva conservació i potenciar el seu coneixement i comprensió. D'acord amb les determinacions del PTIM s'estableix una protecció específica la Cartoixa.

4.4.2 Mesures de protecció

El traçat d'aquesta ruta es recull als plànols del sòl urbà. Es recull a l'article 15 de les Normes sobre Mesures de protecció de les Rutes d'interès cultural.

Imatge 1. Plànol 5 PTI. Rutes d'interès cultural i naturalístic.

4.5 Rutes d'interès paisatgístic (Norma 50)

4.5.1 Definició de les rutes

El PTIM preveu una ruta d'interès paisatgístic que afecten al terme municipal de Valldemossa:

- Ruta la Pedra en Sec (Ruta nº5 PTIM)

Els elements catalogats que es troben total o parcialment a dintre de la Ruta de la Pedra en sec son els següents:

- BC01/A: Camí de Son Gallard/Camí de Valldemossa a Son Gallard
- BC06/A: Camí de Bunyola / de Pastoritx / de Raixa
- BC22/A: Camí de Sa Comuna de Valldemossa

4.5.2 Mesures de protecció

S'ha establert una zona de protecció d'1 metre a banda i banda del límit exterior dels camins que conformen la Ruta, que garanteixi la qualitat paisatgística de l'itinerari i els seus valors patrimonials i naturals.

D'acord amb el que estableix la declaració de BIC, s'estableix una zona de protecció de cinc metres a cada banda del Sistema Hidràulic de la Font den Baster on es prohibeixen actuacions que puguin malmetre o perjudicar el patrimoni catalogat, les visuals, l'entorn o la qualitat paisatgística de la ruta

Es recull a l'article 16 de les Normes sobre Mesures de protecció de les Rutes d'interès paisatgístic

5. DOCUMENTS QUE CONFORMEN EL CATÀLEG

El catàleg està format per la següent documentació:

- Memòria Justificativa
 - Annex I. Relació de les fitxes d'elements catalogats
 - Annex II. Lèxic definicions i bibliografia
- Normes generals
- Fitxes particularitzades
- Plànols d'ordenació

5.1 Contingut normatiu del catàleg

La regulació del catàleg s'estableix des de la fitxa particularitzada específica de cada element catalogat i des de la normativa general del catàleg, sense perjudici del compliment de totes aquelles altres normes del planejament que li siguin aplicables.

La regulació normativa de la fitxa particularitzada s'estableix als apartats denominats *Protecció de l'element* i *Zona de Protecció*. Aquests apartats contenen:

- El **nivell de protecció** de l'element catalogat
- La **protecció legal específica** corresponent a la declaració, al seu cas, de Bé d'interès Cultural (BIC) o Bé Catalogat (BC).
- La regulació d'**usos**, bé per definició concreta o bé per remissió a la norma general d'ús del catàleg.
- Les **directrius d'intervenció**
- Els **elements a conservar**
- La definició, si escau, d'una **zona de protecció** i la determinació de les limitacions que siguin aplicables.

Les Normes generals del catàleg inclouen:

- La definició de l'àmbit de catalogació.
- La definició de les categories de protecció.
- El tipus d'actuacions a realitzar als elements catalogats, detallant una gradació d'obres que seran compatibles o no segons el grau de protecció.
- La consideració de les intervencions preferents i de les intervencions admissibles, amb la seva regulació.
- La regulació de les zones de protecció.
- La normativa d'usos.
- Les condicions de parcel·lació de les finques amb àmbits catalogats.

- Les normes del règim de disciplina o del deure de conservació del patrimoni, així com els mecanismes per a la revisió i modificació del propi catàleg.

5.2 Contingut de les fitxes particularitzades

El document més específic del Catàleg és el conjunt de **Fitxes d'elements catalogats** de cada element protegit.

La informació inclosa en la fitxa és una primera aproximació al coneixement de l'element immoble. Com a tal, la seva funció és la de constituir la base per a la documentació més exhaustiva a realitzar en cada cas concret, en fase prèvia o simultània a les decisions d'intervenció. Aquesta documentació, com a mínim, s'ha de referir, per descripció i per avaluació històrica, ambiental i cultural, a tots i cada un dels punts descrits a la fitxa, i a totes aquelles parts no descrites a la fitxa per manca d'accessibilitat immediata.

Les directrius particulars d'intervenció s'han de considerar com a una guia per al disseny de la intervenció arquitectònica i per a la valoració cultural d'aquesta per part dels organismes que controlen la seva idoneïtat, a completar sempre per la documentació descrita al paràgraf anterior.

A les fitxes consta el nivell de protecció de cada element, que emana de les Normes de Protecció. Pels elements afectats per una normativa específica, aquesta es fa constar i és d'obligat compliment.

5.2.1 Descripció del contingut informatiu de la fitxa

Codi: El codi d'identificació de cada un dels elements identificats. En color vermell i situat a la dreta superior en cada una de pàgines de la fitxa.

1. Identificació espacial:

Municipi: Municipi on es localitza

Nucli/Àrea: Fa referència al nucli urbà o al predi o indret de sòl rústic on s'ubica l'element.

Carrer/plaça/camí: Les adreces duen els noms dels carrers o camins segons la retolació oficial o segons la tradició oral. Així mateix s'indica en lo possible el numero de casa, En el cas d'accés per camins que surten d'alguna carretera, només s'especifica el punt quilomètric de la carretera d'on surt el camí.

Parcel·la: En el cas d'emplaçament en sòl rústic s'indica la parcel·la i polígon

Polígon: En el cas d'emplaçament en sòl rústic s'indica la parcel·la i polígon

Coordenades UTM: Es determinen les coordenades UTM del centre geomètric aproximat de la planta de l'element catalogat.

Referència cadastral: Referència cadastral de la parcel·la i il·leta on s'ubiquen en el cas de sòl urbà, i de parcel·la polígon en el cas de sòl rústic.

Urbà/rústic: Classificació urbanística del sòl

Plànol: Identificació del plànol de situació (full) on apareix amb més precisió i extensió la ubicació de l'element o àmbit catalogats.

Escala: Indica l'escala del plànol (1/1.000 per a sòl urbà i 1/5.000 per a sòl rústic).

2. Identificació de l'element:

Denominació: S'ha realitzat una primera aproximació històrica de l'element o àmbit, la qual cosa ha permès donar-ne nom a la majoria dels elements catalogats. Per això s'ha tingut en compte la tradició històrica i la tradició oral més o menys arrelada en el poble. Els noms s'han normalitzat al català amb algunes excepcions en què s'ha respectat l'ortografia del llinatge de la família propietària. S'ha donat prioritat al nom històric documentat perquè és important que la toponímia original no desaparegui de la memòria històrica del poble.

Categoria: **Arquitectura Civil (AC):** cases urbanes i cases pageses i de possessió. **Arquitectura Religiosa (AR):** església, oratoris i cementiri. **Béns d'Interès Paisatgístic i Ambiental (BA):** carrers i espais naturals. **Camins (BC):** (camins amb interès constructiu- FODESMA) **Béns Etnològics (BE):** fonts, síquies, rentadores, cases de neu, sitges, forns de calç, porxos, camins, sistemes hidràulics, ponts, tafones, molins i camps marjats. **Enginyeria Civil (EC):** ponts i altres, **Jaciments arqueològics (JA).**

Tipologia: Classificació dels elements en tipus d'acord amb certes analogies formals o funcionals estables

Ús: Forma en què s'utilitza o es fa servir l'element

Cronologia: Al igual que en el cas de l'autor, no sempre es pot establir la data d'una construcció amb precisió. A més, l'edificació actual és una suma de distintes aportacions d'èpoques diferents, per la qual cosa la data que es recull correspon a la més significativa o la que ha deixat la petjada més important en relació a l'aspecte actual.

Autoria: S'ha complimentat només en els casos que estan documentats segons la bibliografia i/o la memòria històrica popular. Com que en la majoria dels casos es tracta d'arquitectura popular, és molt difícil de conèixer el nom dels qui hi han intervingut.

Estil: Moviment artístic

3. Descripció de l'element:

Descripció: Conjunt d'informació referent a cada element catalogat

Bibliografia: Referències bibliogràfiques de l'element

4. Estat de conservació:

Descripció: Valoració l'estat actual de conservació de les diferents parts de l'element catalogat: conjunt, entorn/parcel·la, volumetria, estructura, façanes, cobertes, interiors, jardins/patis/clostra, i altres (aljubs, edificacions complementàries, etc.).

5. Protecció de l'element:

És l'apartat més important ja que té caràcter normatiu segons el PTM, i és on es detalla el grau de protecció otorgat, la regulació dels usos permesos, els elements destacats a preservar, la definició de les intervencions preferents (IP) i de les intervencions admissibles (IA). En aquest punt s'incorporen també les proteccions específiques de què puguin gaudir els elements en virtut de la seva inclusió en altres figures.

Nivell de protecció: Especifica la categoria de protecció aplicable (A, B o C).

Protecció legal específica: S'assenyalen, si n'hi ha, altres normatives de protecció d'aplicació específica a l'element catalogat (declaració com a BIC, jaciments inventariats, etc.).

Usos permesos: amb caràcter general el règim d'usos es correspon amb la qualificació de sòl rústic o la zona de sòl urbà en la qual es troba el bé catalogat, si bé la fitxa pot restringir el ventall d'usos possibles, com és fa per exemple en el cas dels sistemes hidràulics i de les àrees marjades. També hi ha tipologies de béns (per exemple creus de terme, fites...) per als quals no és possible establir cap ús dels urbanísticament regulats.

Directrius d'intervenció: Definició de les intervencions preferents i admissibles sobre l'element catalogat

Elements a conservar: Elements constructius que per les seves característiques s'han de conservar

6. Zona de protecció:

Descripció: En els casos en els que s'ha considerat necessaris s'ha definit una zona de protecció al voltant de l'element catalogat, a fi de preservar el seu àmbit d'influència. Aquesta zona queda grafiada en els plànols.

5.2.2 Descripció del contingut normatiu de la fitxa

És evident que les definicions de les obres possibles que afecten l'edifici en el seu conjunt (Restauració, Conservació, Reestructuració, etc.) no resulten tan adients quan s'han d'aplicar a elements concrets i més encara a les obres relacionades amb ells (p.ex.: les obres que es poden fer a l'entorn d'un objecte històric aïllat).

Tot i amb això, la definició del terme "Restauració" com a "obres amb la finalitat de reposar o retornar l'edifici a les seves característiques originals" ha de ser calibrada des de la perspectiva que un bon nombre d'edificis del centre urbà de Valldemossa constitueixen una espècie de palimpsest amb superposició de reformes d'importància diferent, mentre que els diferents elements tenen diferents graus de conservació i de compatibilitat entre ells.

D'altra banda els elements puntuals que figuren a la fitxa s'han d'entendre no tan sols com a objectes específics (p. ex.: llits d'escala, permòdol, arc, brancalada...) sinó també com a conjunts d'objectes (p. ex.: façana, pati...). Com aquests gairebé sempre agrupen objectes individuals de categoria diferent, cal incloure-hi també conceptes més bé genèrics, com és ara "Pauta constructiva" (d'un determinat tipus o estil arquitectònic), "Pauta arquitectònica", "Ambient", etc. (més endavant

s'acompanya un recull del lèxic unificat referit a elements constructius i arquitectònics, qualificatius i directrius particulars).

El contingut normatiu de la fitxa es redueix a dos vessants:

1. La remissió al nivell de protecció genèrica que correspon a l'element catalogat.
2. Les determinacions específiques i particularitzades que es contenen en un apartat específic.

Les especificacions particulars de la fitxa són una sèrie de directrius encaminades a ser una eina per als tècnics de l'Ajuntament i també per als arquitectes i altres tècnics interventors en el Patrimoni, per què aquesta intervenció sigui feta de la manera més adequada possible.

S'ha de tenir en compte que, quan s'intervé en un edifici catalogat, s'ha de fer amb les següents premisses o **directrius d'intervenció genèriques**:

1. El coneixement de les característiques tipològiques i estilístiques bàsiques que li donen el seu valor patrimonial i que constitueixen la seva personalitat.
2. Salvaguarda dels elements que confereixen el seu valor patrimonial.
3. La unitarietat de la intervenció: una intervenció no s'ha de convertir en un collage d'estils recuperats ni ha de prescindir de cap element que compongui l'estil bàsic que defineix l'edifici.
4. Jerarquització de la intervenció, que apareix en aquells casos en què es vol donar un èmfasi molt especial a la característica més important que personifica un tipus determinat.
5. La intervenció ha de dignificar encara més l'edifici, no restar-li valor patrimonial; per tant, l'execució ha d'estar feta amb les tècniques adequades, amb els materials apropiats i per les persones més indicades.
6. Finalment, cada edifici ha tingut al llarg de la seva història una sèrie d'intervencions ja fetes que en general compliquen, distorsionen i fan perdre el seu valor. Sabent com n'és de complicat, de recuperar l'estat original, les intervencions han de ser susceptibles de millorar l'edifici actual.

5.2.3 Descripció de la part gràfica i dels plànols

Informació fotogràfica. Totes les fitxes van acompanyades de les corresponents fotografies digitals en color.

Plànols de situació. El Catàleg va acompanyat dels plànols d'emplaçament sobre la cartografia MTIB, on s'ha assenyalat l'emplaçament de cada element catalogat, de forma més precisa en sòl urbà (escala 1/1.000) que en sòl rústic (1/5.000). En cada fitxa s'inclou una reproducció parcial del plànol de situació amb la delimitació de l'element i l'entorn immediat de l'element catalogat.

5.2.4 Tipus d'obres i intervencions

Les obres a realitzar en els immobles existents poden variar en ordre creixent del seu nivell d'intervenció transformadora de l'edifici o immoble original i venen definides a l'art. 7. Tipus d'obres i intervencions.

5.3 Contingut dels plànols d'ordenació

En el treball de redacció del catàleg ha estat imprescindible la localització cartogràfica dels elements.

S'han grafiat tots els elements catalogats sobre la cartografia MTIB 2006 (escala 1/5.000, pels elements ubicats a sòl rústic, i 1/1.000 pels elements situats a sòl urbà).

A la cartografia s'ha afegit les delimitacions del Centre Històric recollides a les Normes Subsidiàries i de Conjunt Històric-artístic de la Cartoixa de Valldemossa de l'any 1971.

Així mateix s'ha recollit la delimitació del Pla Especial de Protecció del Lloc Històric de les possessions de l'Arxiduc Lluís Salvador.

Les fitxes inclouen un plànol amb la ubicació de l'element sobre la cartografia, amb les coordenades UTM del seu centroide (centre de gravetat de la seva planta).

5.3.1 Cartografia emprada. Precisió, abast i fonament de les determinacions gràfiques

Com a base cartogràfica per la planimetria s'ha emprat la el MAPA TOPOGRÀFIC ILLES BALEARS (MTIB) vectorial de SITIBSA (escala de referència 1/1.000) pel sòl urbà i 1/5.000 pel sòl rústic.

La cartografia utilitzada (MTB 2006) procedeix de les restitucions de fotografies aèries ortogonals, amb escales de referència nominals d'1/5.000 (per a tot el terme municipal) i 1/1.000 per al sòl urbà. Per sobre d'aquestes escales es perd proporcionalment la precisió esperable de la cartografia i ha de tenir-se present l'augment del marge d'error corresponent.

Tota la cartografia està georeferenciada segons las especificacions de SITIBSA, i utilitza la projecció geogràfica ETRS89.

Las escales que s'indiquen en els plànols corresponen a les que es representen sobre el paper però, donat el caràcter digital de tota la documentació gràfica, pot ésser reproduïda amb escales i formats variables.

L'escala de la representació sobre paper és d'1/1.000 per al sòl urbà i 1/5.000 per a sòl rústic. Referides a les escales nominals de la cartografia, en l'execució d'aquesta document no s'han d'admetre diferències superiors a l'1% en mesuraments lineals, o del 2%, en les superficials respecte a les derivades del propi grafisme dels seus plànols.

Totes les manipulacions necessàries per a l'elaboració del present document han estat elaborades per l'equip redactor que, en cap cas, ha alterat la base cartogràfica.

Les bases cartogràfiques utilitzades es presenten a la següent taula:

PLÀNOL	ESCALA	CAPA	FONT	ESCALA FONT
SÒL URBÀ	1:1000	mtib_1000	MTIB 2006 - SITIBSA	1:1000
		toponimia_1000	MTIB 2006 - SITIBSA	1:1000
		fulls_5000	Elaboració pròpia	1:1000
		carreteres	MTIB 2006 - SITIBSA	1:1000
		torrents	DG de Recursos Hídrics	1:5000
		limit_municipal	MTIB 2006 - SITIBSA	1:5000
		limit_urba	NS adaptades al PTI	1:1000
		Catàleg	Elaboració pròpia	1:1000
		Zona de protecció	Elaboració pròpia	1:1000
SÒL RÚSTIC	1:5000	MTIB_5000	MTIB 2006 - SITIBSA	1:5000
		Toponimia_5000	MTIB 2006 - SITIBSA	1:5000
		fulls_5000	Elaboració pròpia	1:5000
		carreteres	MTIB 2006 - SITIBSA	1:5000
		torrents	DG de Recursos Hídrics	1:5000
		limit_municipal	MTIB 2006 - SITIBSA	1:5000
		limit_urba	NS adaptades al PTI	1:5000
		sòl rústic	NS adaptades al PTI	1:5000
		Camins catalogats	Catàleg de camins del Consell de Mallorca	1:5000
		pedra_sec	Departament de pedra en sec del Consell de Mallorca	1:5000
		pedra_sec_buffer	Elaboració pròpia a partir de la ruta de Pedra en sec	1:5000
		Ruta_barroc	Elaboració pròpia a partir del MTIB 2006	1:5000
		Catàleg	Elaboració pròpia	1:5000
		Zona de protecció	Elaboració pròpia	1:5000

6. RESUM EXECUTIU DE MODIFICACIONS PROPOSADES

La LOUS, Llei 2/2014, de 25 de març, d'ordenació i ús del sòl (BOIB de 29.03.14), estableix en el seu article 12 apartat 2.a que la documentació exposada al públic haurà de constar d'un resum que inclogui, com a mínim, una explicació detallada de les modificacions que planteja i, en el seu cas, els àmbits i l'abast de la suspensió que comporti.

En base a l'exposat a l'article en qüestió s'inclou en aquest apartat una relació dels principals canvis que s'han introduït en aquest document respecte a l'ordenació vigent i l'abast d'aquesta alteració.

1. Ajust de la cartografia del planejament a la cartografia de base MTIB 1:1.000 (urbà) i 1:5.000 (rústic) de SITIBSA, criteri adoptat per les diferents administracions i organismes supramunicipals.
2. Adopció als grau de protecció del PTIM:
 - Nivell de protecció integral (A)
 - Nivell de protecció parcial (B)
 - Nivell de protecció ambiental (C)
3. Adopció de la fitxa particularitzada de cada element al PTIM, amb els següents camps normatius:
 - Protecció de l'element:
 - o Nivell de protecció
 - o Protecció legal específica
 - o Usos permesos
 - o Directrius d'intervenció
 - o Elements a conservar
 - Zona de protecció:
 - o Descripció
4. Incorporació de nous elements, d'acord amb els estudis sectorials de protecció redactats pel Consell de Mallorca i com a resultat del treball de camp.
5. Incorporació dels elements catalogats del Pla Especial de Protecció del Lloc històric de les possessions de l'Arxiduc Lluís Salvador.

7. AUTORIA TÈCNICA

La responsabilitat tècnica en la coordinació, redacció i producció del Catàleg Municipal del Patrimoni Històric corresponen a:

- **Jaume Luis Salas**, arquitecte
- **Júlia Roman Quetgles**, historiadora de l'Art
- **Concepció Bauçà de Mirabò**, historiadora de l'Art

Col·laborador en recollida i revisió d'informació arqueològica:

- **Pere Rullan Cruellas**, arqueòleg

Col·laborador en tasques de documentació i recopilació d'informació:

- **Antonio López**, historiador de l'Art

Valldemossa, desembre de 2017

Per l'equip redactor,

Sgt: **Jaume Luis Salas**
arquitecte

ANNEX I: RELACIÓ DE LES FITXES D'ELEMENTS CATALOGATS

Listat d'elements catalogats ordenat per codi:

CODI	DENOMINACIÓ	SÒL	LOCALITZACIÓ	POL.	PAR.	NIVELL	BIC
AC001/A	Palau del Rei Sanç- C.H.Cartoixa	URBÀ	Plaça Cartoixa, s/n. Plaça Rubén Darío.			A	BIC MONUMENT
AC002/B	Ajuntament Vell/Biblioteca	URBÀ	Plaça de la Constitució			B	
AC003/C	Carrer de la Constitució 16	URBÀ	Carrer de la Constitució nº16			C	
AC004/B	Son Ronqueto. Can Mas	URBÀ	Carrer Rei Sanxo 31			B	
AC005/B	Can Marió	URBÀ	Carrer Uetam, 8			B	
AC006/B	Ca s'Hereu	URBÀ	Carrer Constitució, 10			B	
AC007/B	Carrer Pare Francesc Frau, 9	URBÀ	Carrer Pare Francesc Frau, 9			B	
AC008/B	Ca na Goris	URBÀ	Carrer Pare Castanyeda, 14-14A			B	
AC009/B	Ca madò Pipa	URBÀ	Carrer Pare Castanyeda, 16			B	
AC010/B	Ca madò Margalida Bruneta	URBÀ	Carrer Vell, 14			B	
AC011/B	Ca na Bardina	URBÀ	Catalina Homar, 4			B	
AC012/B	Can Salvà	URBÀ	Carrer de la Rosa, 35			B	
AC013/B	Ca n'Antònia Darder secretari	URBÀ	Plaça Gallard 3			B	
AC014/B	Can Mariano	URBÀ	Carrer de na Búger 7-7B			B	
AC015/PE-A1	Claustre i jardí de Miramar	RÚSTIC		1	1	PE-A1	
AC016/B	Ca madò Margalida de Son Batista	URBÀ	Carrer de na Búger, 6			B	
AC017/B	Cal Sen Mig, Ca na Francesca Cegues	URBÀ	Carrer de na Búger, 8			B	
AC018/B	Son Calafat	RÚSTIC		4	2	B	
AC019/B	Escola Vella	URBÀ	Carrer ermità Joan Mir- Carrer Pins			B	
AC020/A	Casa de la Rectoria	URBÀ	Carrer Rectoria, 1			A	
AC021/A	Torre de Son Mas (Pla del Rei)	RÚSTIC		1	12	A	
AC022/A	Celler de Cartoixa	URBÀ	Carrer Jovellanos, 6D-6E			A	
AC023/B	Jardins de la Cartoixa/Jardins de Can Bonsoms	URBÀ	Jardins de Joan Carles I			B	
AC024/B	Es Celler/Petit Hotel	URBÀ	Carrer Uetam, 1			B	
AC025/B	Ca don Toni "es metge"	URBÀ	Carrer Uetam, 2			B	
AC026/A	Apotecaria de Cartoixa/Ca don Joan	URBÀ	Plaça Rubén Darío, 3			A	
AC027/B	Ca l'amo en Bernat	URBÀ	Placa Pública, 1			B	
AC028/B	Convent de les Franciscanes	URBÀ	Carrer de la Rosa, 30- 30A			B	
AC029/B	Casa dels Uruguaiños	URBÀ	Plaça Bartomeu Estaràs, 2-2A			B	
AC030/B	Son Viscos	RÚSTIC		24	3	B	
AC031/B	Ca n'Aina Peluda Carrer de la Rosa	URBÀ	Carrer de la Rosa, 14			B	
AC032/B	Can Gotzo	URBÀ	Carrer de la Rosa, 19- 19A			B	
AC033/B	Cas Pagès	URBÀ	Carrer Rei Sanxo, 13			B	
AC034/B	Cas Mosson	URBÀ	Carrer Rei Sanxo, 11			B	
AC035/B	Can Pacs	URBÀ	Carrer Rei Sanxo, 26- 26A			B	
AC036/C	Clot del carrer Rei Sanxo	URBÀ	Carrer Rei Sanxo 42-46			C	
AC037/PE-A2	Sínia de Son Moragues	RÚSTIC		1	77	PE-A2	
AC038/B	Cas Magins	URBÀ	Carrer Pare Castanyeda, 32			B	
AC039/PE-A1	Torre de Son Galceran	RÚSTIC		1	8	PE-A1	BIC MONUMENT
AC040/C	Plaça de na Búger, 1-1A	URBÀ	Plaça de na Búger, 1-1A			C	
AC041/B	Ca madò crosseta, Can Talí	URBÀ	Carrer Ramón Gual des			B	

			Mur, 3					
AC042/B	Can Raio	URBÀ	Carrer Ramón Gual des Mur, 5				B	
AC043/B	Cas Sabater Coix	URBÀ	Carrer Vell, 1				B	
AC044/PE-A2	Sa Torre de Can Costa	RÚSTIC		1	13		PE-A2	
AC045/PE-A1	Mirador des Niu des Corbs	RÚSTIC		1	4		PE-A1	
AC046/B	Es convent/Sa Vicaria	URBÀ	Carrer Pare Castanyeda 3, 3A				B	
AC047/PE-A1	Caseta de la Talaia Vella	RÚSTIC		3	163		PE-A1	
AC048/C	Can Calamandre	URBÀ	Carrer de la Dragonera, 7				C	
AC049/PE-A1	Jardins de Son Moragues	RÚSTIC		1	163		PE-A1	BIC JARDÍ HISTÒRIC
AC050/B	Hotel Chopin/Hotel del artista	URBÀ	Plaça Bartomeu Estaràs, 3				B	
AC051/B	S'Hostal, Can Déu, Posada dels ermitans	URBÀ	Plaça Pública, 5A-5C				B	
AC052/PE-A1	Jardí de sa Torre des Moro	RÚSTIC		1	1		PE-A1	
AC053/C	Cal sen Pere Bessó. Ca na Conxa	URBÀ	Carrer de ses Filoses, 25				C	
AC054/B	Hotel la Cartuja/ Ca l'amo en Biel/ Capuccino	URBÀ	Plaça Ramon Llull, 5				B	
AC055/B	Hotel Turismo/Can Reüll	URBÀ	Via Blanquerna, 2				B	
AC056/PE-B	Cases de Font Figuera	RÚSTIC		1	10		PE-B	
AC057/PE-A1	Capella del beat Ramon Llull	RÚSTIC		1	4		PE-A1	
AC058/B	Cal sabater Biela	URBÀ	Carrer de la Plaça, 3-3A				B	
AC059/B	Son Maixella	RÚSTIC		3	217		B	
AC060/C	Son Puig dels Llorers	RÚSTIC		3	900		C	
AC061/B	Son Pacs	RÚSTIC		9	1		B	
AC062/B	Son Brondo	RÚSTIC		2	86		B	
AC063/B	Son Matge	RÚSTIC		2	85		B	
AC064/B	Son Salvat	RÚSTIC		8	2		B	
AC065/B	Sa Baduia	RÚSTIC		2	88		B	
AC066/B	Son Morro	RÚSTIC		3	147		B	
AC067/B	Pastoritx	RÚSTIC		3	145		B	
AC068/B	Son Verí	RÚSTIC		3	319		B	
AC069/B	Es Mirabò	RÚSTIC		3	137		B	
AC070/B	Sa Coma	RÚSTIC		3	100		B	
AC071/PE-A2	Son Gual	RÚSTIC					PE-A2	BIC MONUMENT
AC072/B	Son Mossènyer	URBÀ					B	
AC073/B	Son Batista	RÚSTIC		2	7		B	
AC074/B	Ca sa Madona/Tafona de Cartoixa	URBÀ	Plaça de Ramon Llull, 1				B	
AC075/B	Son Bauçà	RÚSTIC		2	26		B	
AC076/PE-A1	Son Moragues	RÚSTIC		3	163		PE-A1	
AC077/A	Son Mas del Pla del Rei	RÚSTIC		1	12		A	BIC MONUMENT
AC078/B	Vistamar	RÚSTIC		2	16		B	
AC079/B	Son Olesa	RÚSTIC		1	106		B	
AC080/PE-A2	Son Ferrandell	RÚSTIC		5	1		PE-A2	
AC081/PE-A2	Can Costa	RÚSTIC		2	5		PE-A2	
AC082/C	Son Homar	RÚSTIC		3	161		C	
AC083/PE-A2	S'Estaca	URBÀ		9	12		PE-A2	
AC084/PE-B	Son Galceran	RÚSTIC		3	2		PE-B	BIC MONUMENT
AC085/PE-A1	Miramar	RÚSTIC		1	1		PE-A1	
AC086/PE-B	Ses Ermites Velles	RÚSTIC		3	2		PE-B	
AC087/B	Sa Cova	RÚSTIC		1	116		B	

AC088/PE-A1	Mirador des Garriguer	RÚSTIC		3	2	PE-A1
AC089/PE-A1	Mirador des Tudons	RÚSTIC		1	1	PE-A1
AC090/PE-A1	Mirador des Miradors	RÚSTIC		1	1	PE-A1
AC091/PE-A1	Mirador des Pla de S'Ullastre	RÚSTIC		3	1	PE-A1
AC092/PE-A1	Mirador des Port	RÚSTIC		1	11	PE-A1
AC093/PE-A1	Mirador des Puig de Sa Moneda	RÚSTIC		1	127	PE-A1
AC094/PE-A1	Mirador de Ses Puntes	RÚSTIC		3	163	PE-A1
AC095/PE-A1	Mirador de Na Torta	RÚSTIC		3	163	PE-A1
AC096/PE-A1	Mirador de sa Capella	RÚSTIC		1	1	PE-A1
AC097/PE-A1	Mirador de sa Font de s'Ermitanet	RÚSTIC		1	4	PE-A1
AC098/PE-A1	Mirador de sa Font Figuera	RÚSTIC		1	11	PE-A1
AC099/PE-A1	Mirador de sa Punta Seca	RÚSTIC		1	3	PE-A1
AC100/PE-A1	Mirador de sa Volta de s'Escolta	RÚSTIC		1	11	PE-A1
AC101/PE-A1	Mirador de sa Vorera	RÚSTIC		1	12	PE-A1
AC102/PE-A1	Mirador de s'Erassa	RÚSTIC		1	4	PE-A1
AC103/PE-A1	Mirador de Ses Basses	RÚSTIC		3	8	PE-A1
AC104/PE-A1	Mirador de ses Filadores	RÚSTIC		1	1	PE-A1
AC105/PE-A1	Mirador de ses Pites	RÚSTIC		1	4	PE-A1
AC106/PE-A1	Mirador de s'Hostatgeria	RÚSTIC		1	4	PE-A1
AC107/PE-A1	Mirador de Son Ferrandell	URBÀ				PE-A1
AC108/PE-A1	Mirador Nou	RÚSTIC		1	4	PE-A1
AC109/PE-A1	Mirador de Son Gual	RÚSTIC		1	8	PE-A1
AC110/PE-A1	Mirador de Miramar	RÚSTIC		1	119	PE-A1
AC111/PE-A1	Mirador des Barranc	RÚSTIC		1	48	PE-A1
AC112/PE-A1	Mirador des Creuer	RÚSTIC		1	1	PE-A1
AC113/PE-A1	Mirador des Figueral	RÚSTIC		1	4	PE-A1
AC114/B	Posada de Son Matge	URBÀ	Carrer de la Rosa, 32- Carrer Vell 2			B
AC115/A	Ermita de Sant Joan					A
AC116/A	Mirador de Son Olesa	RÚSTIC				A
AC117/C	Ca madò Damiana Borina	URBÀ	Carrer de la Rectoria, 14			C
AC118/C	Ca madò Mansa	URBÀ	Carrer Vell, 10			C
AC119/B	Ca mestre Joan Lladó	URBÀ	Carrer Canonge, 18			B
AC120/C	Ca na Margalida, Can Mianos	URBÀ	Carrer de la Carnisseria, 14			C
AC121/B	Ca na Parrineta	URBÀ	Carrer Nicolau Calafat, 10			B
AC122/C	Ca n'Aina Rossa, Can Joan Ros	URBÀ	Carrer Pare Castanyeda 20-20A			C
AC123/C	Ca ses Bessonnes	URBÀ	Carrer de la Carnisseria, 12			C
AC124/C	Can Cutxo	URBÀ	Carrer Vell, 12			C
AC125/C	Can Feliu Xucla, Can Toni Majorala, Can Pere Punyetes, Ca l'Artanenca	URBÀ	Carrer Rei Sanç, 17-19- 21-23			C
AC126/B	Can Garrit, Cas Vicari	URBÀ	Carrer Chopin, 4			B
AC127/C	Carrer Canonge, 6	URBÀ	Carrer Canonge, 6			C
AC128/C	Cas Sastre, Can Mateu Pepa	URBÀ	Carrer Vell, 20			C
AC129/C	Casa de l'hort des Cós	URBÀ	Carrer de Catalina Homar, 6-6A			C
AC130/B	Caseta de Son Mossènyer	URBÀ	Carrer Uruguay, 2			B
AC131/C	Es cantó des monjo, Ca na Bet		Carrer Bartomeu Torres, 11			C
AR01/A	Església, capelles i sala capitular - Cartoixa	URBÀ	Plaça de la Cartoixa, s/n			A
AR02/PE-A1	Capella des Puig des Verger	RÚSTIC		3	2	PE-A1
AR03/A	Església parroquial de Sant Bartomeu	URBÀ	Plaça Santa Catalina Thomàs			A

AR04/A	Ermita de la Santíssima Trinitat	RÚSTIC		17	8	A	
AR05/PE-A1	Capella de Sant Vicenç Ferrer	URBÀ				PE-A1	
AR06/PE-A1	Capella de la Trinitat (Miramar)	RÚSTIC		1	1	PE-A1	
AR07/A	Casa de la Beata Catalina Tomàs	URBÀ				A	
AR08/A	Corredors, claustre de les murteres i cel·les - C.H.Cartoixa	URBÀ	Plaça de la Cartoixa, s/n			A	
BA01/A	Conjunt Històric Cartoixa de Valldemossa	URBÀ		2	9008	A	
BA02/C	Carrer Bartomeu Torres, músic	URBÀ	Carrer de Bartomeu Torres Músic			C	
BA03/C	Via Blanquerna	URBÀ	Via Blanquerna			C	
BA04/C	Carrer Vell	URBÀ	Carrer Vell			C	
BA05/C	Carrer de Chopin	URBÀ	Carrer de Chopin			C	
BA06/A	Lloc Històric Possessions de l'Arxiduc	RÚSTIC				A	BIC MONUMENT
BA07/C	Carrer de la Beata	URBÀ	Carrer de la Beata			C	
BA08/C	Carrer de la Constitució. Costa de l'Església	URBÀ	Carrer de la Constitució			C	
BA09/C	Carrer de la Dragonera	URBÀ	Carrer de la Dragonera			C	
BA10/C	Carrer de la Rectoria	URBÀ	Carrer de la Rectoria			C	
BA11/C	Carrer de la Rosa	URBÀ	Carrer de la Rosa			C	
BA12/C	Carrer Pare Castanyeda	URBÀ	Carrer Pare Castanyeda			C	
BA13/C	Carrer de na Búger	URBÀ	Carrer de na Búger			C	
BA14/C	Carrer de Nicolau Calafat	URBÀ	Carrer de Nicolau Calafat			C	
BA15/C	Carrer de Ramon Gual Desmur	URBÀ	Carrer de Ramon Gual Desmur			C	
BA16/C	Carrer de sa Carnisseria	URBÀ	Carrer de sa Carnisseria			C	
BA17/C	Carrer de Sebastià Trias Mercant-Carrer de la Plaça	URBÀ	Carrer de Sebastià Trias Mercant			C	
BA18/C	Carrer de ses Filoses	URBÀ	Carrer de ses Filoses			C	
BA19/C	Carrer del Canonge	URBÀ	Carrer del Canonge			C	
BA20/C	Es caló de s'Estaca	RÚSTIC				C	
BA21/C	Carrer Uetam	URBÀ	Carrer Uetam			C	
BA22/C	Es Clot	URBÀ	Carreró de la Constitució			C	
BA23/C	Camí de la Beata	URBÀ	Camí de la Beata			C	
BA24/C	Carreró de la Rosa	URBÀ	Carreró de la Rosa			C	
BA25/C	Carreró de l'Amargura	URBÀ	Carreró de l'Amargura			C	
BA26/C	Passatge de l'Amargura	URBÀ	Passatge de l'Amargura			C	
BA27/C	Passatge de la Beata	URBÀ	Passatge de la Beata			C	
BA28/C	Passatge de la Plaça Pública	URBÀ	Passatge de la Plaça Pública			C	
BA29/C	Carrer Rei Sanxo, Carrer Reial, Camí Reial	URBÀ	Carrer rei Sanxo			C	
BA30/C	Plaça de la Dragonera	URBÀ	Plaça de la Dragonera			C	
BA31/C	Plaça de na Búger	URBÀ	Plaça de na Búger			C	
BA32/A	Plaça de Ramon Llull	URBÀ	Plaça de Ramón Llull			A	
BA33/C	Carrer Rei Sanxo passatge	URBÀ	Carrer Rei Sanxo passatge			C	
BA34/C	Plaça Gallard	URBÀ	Plaça Gallard			C	
BA35/C	Plaça Pública/Plaça de Can Déu	URBÀ	Plaça Pública/Plaça de Can Déu			C	
BA36/C	Torrent des Salt					C	
BA37/C	Torrent des Lli					C	
BA38/C	Mola de Son Pacs					C	
BA39/C	Sa Comuna					C	
BA40/C	Bosc des Frares					C	
BA41/C	Puig de na Fàtima					C	
BC01/A	Camí de Son Gallard/Camí de Valldemossa a Son Gallard	RÚSTIC				A	

BC02/A	Camí dels Cingles de Son Rul-ian	RÚSTIC	A
BC03/A	Camí de ses Fontanelles	RÚSTIC	A
BC04/A	Camí de sa Talaia Vella	RÚSTIC	A
BC05/A	Camí de Ses Basses	RÚSTIC	A
BC06/A	Camí de Bunyola / de Pastoritx / de Raixa	RÚSTIC	A
BC07/A	Camí des Puig de Sa Moneda	RÚSTIC	A
BC08/A	Camí de s'Abeurada a Son Moragues	RÚSTIC	A
BC09/A	Camí del Puig de Na Fàtima (A)	RÚSTIC	A
BC10/A	Camí de Sa Baduia a s'Hort	RÚSTIC	A
BC11/A	Camí a Sa Comuna	RÚSTIC	A
BC12/A	Camí de s'Ermita a Ca Madó Pilla	RÚSTIC	A
BC13/A	Camí de Sa Font Figuera	RÚSTIC	A
BC14/A	Camí de la Mar/ des Guix	RÚSTIC	A
BC15/A	Camí de la Mar (a Sa Foradada)	RÚSTIC	A
BC16/A	Camí Nou de s'Estaca	RÚSTIC	A
BC17/A	Camí de ses Vinyes	RÚSTIC	A
BC18/A	Camí de s'Escolta	RÚSTIC	A
BC19/A	Camí de S'Arxiduc	RÚSTIC	A
BC20/A	Camí de Ciutat / des Torrent Davall / de ses Roques Llises	RÚSTIC	A
BC21/A	Camí de ses Ermites Velles/Camí des Bosc	RÚSTIC	A
BC22/A	Camí de Sa Comuna de Valldemossa	RÚSTIC	A
BC23/A	Camí de Son Moragues	RÚSTIC	A
BC24/A	Pas de s'Escaleta	RÚSTIC	A
BC25/A	Camí de Sa Marina	RÚSTIC	A
BC26/A	Camí des Teix/Des Cairats/de Sa Coma des Cairats	RÚSTIC	A
BC27/A	Camí des Puig de Fàtima (B)	RÚSTIC	A
BC28/A	Camí de ses Rotes d'en Cotó	RÚSTIC	A
BC29/A	Camí de Son Verí a la Moleta de Pastoritx	RÚSTIC	A
BC30/A	Camí de Son Moragues a s'Hort de s'Ermita	RÚSTIC	A
BC31/A	Camí de s'Ermita a la creu de l'ermità Nofre	RÚSTIC	A
BC32/A	Es Caragol (Son Matge)	RÚSTIC	A
BC33/A	Camí de Sa Baduia (A) / des Bosc dels Frares	RÚSTIC	A
BC34/A	Camí des Caragol	RÚSTIC	A
BC35/A	Camí des Barranc	RÚSTIC	A
BC36/A	Camí de Son Olesa / de Ses Campaneres a sa Cova/de Sa Cova/ de s'Hort de Sa Cova	RÚSTIC	A
BC37/A	Camí de sa Cova del Beat Ramon	RÚSTIC	A
BC38/A	Camí de sa Capella del Puig del Verger	RÚSTIC	A
BC39/A	Camí de ses Coves de Ponent	RÚSTIC	A
BC40/A	Camí 58 (Comellar de ses Sitges-Coll de Sa Foradada)	RÚSTIC	A
BC41/A	Camí de Miramar	RÚSTIC	A
BC42/A	Pas de Sa Creu	RÚSTIC	A
BC43/A	Camí de Miramar a Can Caló	RÚSTIC	A
BC44/A	Camí de Son Mas a Sa Fidevera	RÚSTIC	A
BC45/A	Camí de sa Barrera de Sa Marina / camí Vell de s'Estaca	RÚSTIC	A
BC46/A	Ramal del camí de Ses Ermites Velles	RÚSTIC	A
BC47/A	Camí de Son Olesa a Sa Marina	RÚSTIC	A
BC48/A	Camí de sa Muntanya	RÚSTIC	A

BC49/A	Camí des Pont	RÚSTIC			A	
BC50/A	Camí de Sa Torre	RÚSTIC			A	
BC51/A	Camí de Miramar a s'Hostatgeria	RÚSTIC			A	
BC52/A	Camí de na Torta	RÚSTIC			A	
BC53/A	Camí al mirador de Dalt	RÚSTIC			A	
BC54/A	Camí de Ses Alzines de Ca'n Bardí	RÚSTIC			A	
BC55/A	Camí de La Mola de Son Pacs/ Pas Nou	RÚSTIC			A	
BC56/A	Camí al comellar de n'Engravat	RÚSTIC			A	
BE001/A	Abeurador de la Creu de Dalt	RÚSTIC			A	
BE002/PE-A2	Abeurador i rentadors de Son Moragues	RÚSTIC			PE-A2	
BE003/A	Forn de calç_La Font Figuera	RÚSTIC			A	
BE004/A	Ranxo de carboner_La Font Figuera I	RÚSTIC			A	
BE005/A	Aljub de Cartoxia /Aljub de na Llambies	RÚSTIC	2	26	A	
BE006/A	Pou de neu de Pastoritx-inferior	RÚSTIC	3	145	A	
BE007/A	Casa de neu de Pastoritx-superior	RÚSTIC	3	145	A	
BE008/A	Ranxo de carboner-Son Moragues	RÚSTIC	3	8	A	
BE009/A	Casa de neu de Son Moragues	RÚSTIC	3	8	A	
BE010/A	Casa de neu dels Cartoixans	RÚSTIC	2	100	A	
BE011/B	Caseta del delme de Son Gual	URBÀ			B	
BE012/A	Ranxo de carboner_Font Figuera II	RÚSTIC	1	9015	A	
BE013/B	Escar de la Cova	RÚSTIC	1	116	B	
BE014/B	Escars de Sa Marina	URBÀ	165	1	B	
BE015/B	Escars de S'Estaca	RÚSTIC	1	3	B	
BE016/A	Cova de l'ermità Guillem	RÚSTIC	3	8	A	
BE017/A	Molí d'aigua de s'Estret	RÚSTIC	3	146	A	
BE018/A	Marges de sa Font de sa Noguera	RÚSTIC	3	163	A	
BE019/A	Molí d'aigua de Son Viscos (I)	RÚSTIC			A	
BE020/A	Cova del Beat Ramon	RÚSTIC	3	2	A	
BE021/A	Marges de s'Hort de Cartoixa	RÚSTIC	2	31	A	
BE022/C	Molí de vent de can Mossenyer	RÚSTIC			C	
BE023/A	Molí de vent de la Beata/Molinet de la Beata	RÚSTIC	2	99	A	
BE024/A	Molí de vent de Son Mas	RÚSTIC	1	68	A	
BE025/A	Molí de vent de Son Pacs	RÚSTIC	2	92	A	
BE026/A	Marges de Ca'n Poquet	RÚSTIC	3	163	A	
BE027/A	Molí d'en Canyís	RÚSTIC	2	77	A	
BE028/A	Marges de S'Estaca	RÚSTIC	1	3	A	
BE029/A	Font de sa Cova	RÚSTIC	1	163	A	BIC ARXIDUC
BE030/A	Font Coberta	RÚSTIC	3	1	A	
BE031/A	Font de sa Cova de s'Aigua	RÚSTIC	3	8	A	
BE032/A	Marges de Sa Bassa Llarga	RÚSTIC	3	163	A	
BE033/A	Marges de les Roques de Can Tenral	RÚSTIC	3	218	A	
BE034/A	Marges de s'Hort de Son Homar	RÚSTIC	3	162	A	
BE035/A	Font de s'Estret-Son Morro	RÚSTIC	3	144	A	
BE036/A	Font de la Beata -Son Batista-	RÚSTIC	2	9008	A	
BE037/A	Font de Mirabó	RÚSTIC	3	137	A	
BE038/A	Font de na Baixa	RÚSTIC	1	124	A	
BE039/A	Font de na Búger	RÚSTIC			A	

BE040/A	Font de na Llambies	RÚSTIC	2	26	A	
BE041/A	Forn de calç de Son Moragues	RÚSTIC	3	8	A	
BE042/A	Font de Son Moragues- Na Noguera	RÚSTIC	3	163	A	BIC ARXIDUC
BE043/A	Font de na Mas	URBÀ				Carrer de na Mas A
BE044/A	Font de Pastoritx (Ses Cuinetes)	RÚSTIC	3	145	A	
BE045/A	Font de Pastoritx/Font dels Polls	RÚSTIC	3	145	A	
BE046/A	Font de sa Capelleta	RÚSTIC	2	86	A	
BE047/A	Font de sa Coma/Font Nova	RÚSTIC	3	97	A	
BE048/A	Marges de s'Hort de Sa Noguera	RÚSTIC	3	163	A	
BE049/A	Marges de Son Jeroni	RÚSTIC	2	35 i 39	A	
BE050/A	Font de s'Abeurada	RÚSTIC	3	8	A	BIC ARXIDUC
BE051/A	Font de s'Aigueta	RÚSTIC	3	140	A	
BE052/A	Font de ses cases de Sa Coma	RÚSTIC	3	100	A	
BE053/A	Font de ses cases de Son Brondo	RÚSTIC	2	87	A	
BE054/A	Font de s'Estaca	RÚSTIC	2	87	A	BIC ARXIDUC
BE055/A	Marges de Ses Cuinetes (Pastoritx)	RÚSTIC	3	145	A	
BE056/A	Marges de Na Catany	RÚSTIC	2	92	A	
BE057/A	Font de Son Brondo	RÚSTIC	9	3	A	
BE058/A	Font de Son Font	RÚSTIC	1	125	A	
BE059/A	Font de Son Galceran	RÚSTIC	3	2	A	BIC ARXIDUC
BE060/A	Font de Son Matge	RÚSTIC	2	85	A	
BE061/A	Font de Son Moragues	RÚSTIC	3	163	A	
BE062/A	Marges de s'Hort de Son Galceran	RÚSTIC	3	2	A	
BE063/A	Marges de Sa Rota (de Miramar)	RÚSTIC	1	1	A	
BE064/A	Font de s'Ermitanet	RÚSTIC	1	5	A	
BE065/A	Gruta de Son Verí/Font de Son Verí	RÚSTIC	3	139	A	
BE066/A	Marges de Sa Vinya	RÚSTIC	2	28	A	
BE067/A	Font de Vistamar	RÚSTIC	1	102	A	
BE068/A	Font del Beat Ramon	RÚSTIC	3	1	A	BIC ARXIDUC
BE069/A	Marges d'el Pla des Pou	RÚSTIC	2	92	A	
BE070/A	Font dels Obits	RÚSTIC	2	86	A	
BE071/A	Font dels Polls -camí de sa Coma dels Cairats-	RÚSTIC	3	8	A	
BE072/A	Font dels Polls -Son Ferrandell-	RÚSTIC	2	1	A	BIC ARXIDUC
BE073/A	Font des Verger	RÚSTIC	2	115	A	
BE074/A	Font Tapada	RÚSTIC	2	1	A	BIC ARXIDUC
BE075/A	Ranxo de carboner_Sa Coma des Cairats	RÚSTIC	1	5	A	
BE076/A	Marges de s'Hort de Pastoritx	RÚSTIC	3	145	A	
BE077/A	Marges de Sa Font de na Massot	RÚSTIC	2	26	A	
BE078/A	Marges d'Es Verger de Son Olesa	RÚSTIC	2	115	A	
BE079/A	Marges del Pla de ses Piotes	RÚSTIC	1	125	A	
BE080/A	Marges de s'Hort de Sa Cova	RÚSTIC	1	163	A	
BE081/A	Marges de s'Hort Nou de Son Salvat	RÚSTIC	2	7	A	
BE082/A	Marges de s'Hort de Sa Baduia	RÚSTIC	2	88	A	
BE083/A	Marges de Sa Baduia	RÚSTIC	2	88	A	
BE084/A	Sistema hidràulic de la Tornera				A	
BE085/A	Molí paperer d'En Canyís				A	
BE086/A	Font de la Beata, Font d'Avall	RÚSTIC			A	

BE087/A	Molí de Son Salvat					A	
BE088/A	Safareig dels Tres Cantons					A	
BE089/A	Safareig de Sa Casa Blanca					A	
BE090/A	Bassa des Porcs					A	
BE091/A	Bassa de Son Verí					A	
BE092/A	Bufador dels ermitans					A	
BE093/A	Forn de calç-Bosc des Frares					A	
BE094/A	Forn de calç de Sa Figuera					A	
BE095/A	Pou- Pla des Pouet					A	
BE096/A	Sitja i forn de calç-Es Mirabò					A	
BE097/A	Forn de calç-Sa Baduia					A	
BE098/A	Aljubs Mola de Son Pacs					A	
BE099/A	Ranxo de carboner Mola de Son Pacs					A	
BE100/A	Font de s'Almangra					A	
BE101/A	Aljub des Penyalot					A	
BE102/A	Barraca-Bosc d'en Gotzo					A	
BE103/A	Porxo de sa Cisterneta					A	
BE104/A	Torrentó-Pastoritx					A	
BE105/A	Sistema hidràulic de la Font de Mestre Pere	RÚSTIC				A	
BE106/A	Sínia de Can Feliu					A	
BE107/A	Sínia des Camp d'en Maltès					A	
BE108/A	Sínia de la Tanca de Can Bardí					A	
BE109/A	Sínia de Ses Campaneres					A	
BE110/A	Sínia de Can Ribas					A	
BE111/A	Gual empedrat_camí Son Maixella					A	
BE112/A	Sínia de la caseta de Son Mossènyer		Carrer Uruguay, 2			A	
EC01/A	Aqüeducte de Pastoritx	RÚSTIC		3	145	A	
EC02/A	Aqüeducte de na Llambies	RÚSTIC	Camí de son Mossènyer			A	
EC03/A	Pont de s'Estret	RÚSTIC		2	88	A	
EC04/B	Tafona de Can Costa	RÚSTIC		1	225	B	
EC05/B	Tafona de Mirabó	RÚSTIC		3	137	B	
EC06/B	Tafona de Pastoritx	RÚSTIC		3	145	B	
EC07/B	Tafona de Son Verí	RÚSTIC		3	139	B	
EC08/B	Tafona de Son Brondo	RÚSTIC		2	86	B	
EC09/B	Tafona de Son Mas	RÚSTIC		1	12	B	
EC10/B	Tafona de Son Matge	RÚSTIC		2	85	B	
EC11/B	Tafona de Son Salvat	RÚSTIC		2	87	B	
EC12/B	Tafona de Son Puig	RÚSTIC		3	9000	B	
EC13/A	Aqüeducte de Son Maixella					A	
EC14/A	Pont del camí Son Maixella					A	
EM01/A	Creu de la Vila de Dalt	URBÀ	Carrer del Rei Sanc-Carrer Catalina Homar			A	BIC MONUMENT
EM02/A	Creu d'Avall	URBÀ				A	BIC MONUMENT
EM03/A	Cor de Jesús	URBÀ				A	
EM04/A	Grup escultòric Catalina Homar	RÚSTIC		3	163	A	
EM05/A	Cenotafi a la memòria de Wyborny	RÚSTIC		1	1	A	
JA01/A	Restes prehistòriques de Son Matge	RÚSTIC		2	90	A	BIC MONUMENT
JA02/A	Es Foradins	RÚSTIC		3	145	A	

JA03/A	Talaiot de Son Olesa/Rota de Son Sabater/Talaiot del Dimoni	RÚSTIC	1	124	A	BIC MONUMENT
JA04/A	Conjunt prehistòric Son Ferrandell/Ses Costes	RÚSTIC	1	124	A	BIC MONUMENT
JA05/A	Son Ferrandell-Olesa	RÚSTIC	1	124	A	
JA06/A	Son Ferrandell/Puig de Sa Moneda	URBÀ			A	BIC MONUMENT
JA07/A	Santuari de Son Mas /El Pla del Rei	RÚSTIC	1	90	A	BIC MONUMENT
JA08/A	Sa Tanca des Frares (Son Mas)	RÚSTIC	1	102	A	
JA09/A	Ses Cases (Son Mas)	RÚSTIC	3	163	A	
JA10/A	Talaiot de Son Olesa/Sa Planeta des Verger	RÚSTIC	2	2	A	BIC MONUMENT
JA11/A	Puig de na Fàtima-Pastoritx	RÚSTIC	3	212	A	
JA12/A	Talaiot de Pastoritx/Son Pretxana	RÚSTIC	3	145	A	BIC MONUMENT
JA13/A	Talaiot de Sa Coma/Ses Castanyeres	RÚSTIC	3	97	A	BIC MONUMENT
JA14/A	Sa Coma/Sementer de Ca s'Hereu	RÚSTIC	3	115	A	BIC MONUMENT
JA15/A	Cova de Son Puig/Sa Gravillera	RÚSTIC	3	146	A	BIC MONUMENT
JA16/A	Talaiot de Son Puig/S'abeurador dels Bous	RÚSTIC	3	146	A	BIC MONUMENT
JA17/A	Talaiot de Son Puig/Sa Rota del Pou	RÚSTIC	3	146	A	BIC MONUMENT
JA18/A	Es Puig de sa Creu – Son Salvat	RÚSTIC	2	112	A	
JA19/A	Cova de Son Salvat/Sa Gruta	RÚSTIC	2	86	A	BIC MONUMENT
JA20/A	Son Salvat-Son Salvat	RÚSTIC	2	112	A	
JA21/A	Conjunt històric de Son Ferrandell/Na Palerm	RÚSTIC	1	125	A	BIC MONUMENT
JA22/A	Fortificació de Son Olesa/Penya de Sa Rota de Son Sabater	RÚSTIC	1	124	A	BIC MONUMENT
JA23/A	Son Maixella/Sementer de sa carretera	RÚSTIC	3	217	A	BIC MONUMENT
JA24/A	Cova de Miramar/ Ses Coves de sa Torre des Moro	RÚSTIC	1	1	A	BIC MONUMENT
JA25/A	Restes prehistòriques de Sa Talaia/El Bosc des Moro	RÚSTIC	2	86	A	BIC MONUMENT
JA26/A	Restes prehistòriques de Son Pax	RÚSTIC	2	92	A	BIC MONUMENT
JA27/A	Cova de Ses Coves Negres	RÚSTIC	1	103	A	BIC MONUMENT
JA28/A	Coves des Pas de s'Escaleta–Son Olesa	RÚSTIC	1	149	A	

ANNEX II: BIBLIOGRAFIA, WEBGRAFIA I FONTS

- ALCALÀ, D.: "L'hort de Cartoixa", *Miramar*, 74, 2008, XIV-XV.
- ALCOVER, Antoni Maria: *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma: Moll, 2005.
- ALONSO, A.: "El patrimonio artístico de Valldemossa", *Mayurqa*, 5, 1971, pg. 115-131.
- AMENGUAL, B; FIOL, G.: *Valldemossa. Imatges d'ahir*, Palma : Miquel Font, 2003.
- ANDREU Galmés, J.: *Arquitectura Popular A Mallorca*. Palma : Universitat de les Illes Balears, Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts, 2002.
- ARAMBURU-ZABALA, J.: *El patrón de asentamiento de la cultura talayótica de mallorca*. Palma: El tall, 1998.
- ARAMBURU-ZABALA, J.: "El espacio arqueológico de Valldemossa y Deià (Mallorca)", www.talayots.com.
- ARAMBURU-ZABALA, J.: "Mallorca arqueològica. Contribució a l'inventari de jaciments". Palma: Consell de Mallorca, 2004.
- ARAMBURU-ZABALA, J.; GARRIDO, C.; SASTRE, V.: *Guía arqueológica de Mallorca: desde la prehistoria a la alta edad media*. Palma: J.J. De Olañeta, 1994.
- ARGENTE SÁNCHEZ, J. F. : "Los núcleos arqueológicos de valldemossa (mallorca) en el contextode los primeros asentamientos de la isla y sus correspondencias con las áreas de influencia inmediata en el ámbito del Mediterráneo occidental", *The Deya Conference Of Prehistory. Early Settlement In The Western Mediterranean Islands And The Peripheral Areas*. Oxford: B.A.R. Int. Series, 1984, PG., 967-997.
- BALLESTER, M.: *Habitatges tradicionals. Característiques arquitectòniques, tipològiques i constructives dels habitatges en sòl rústic a Mallorca*. Palma: UIB, 2013.
- BAUÇÀ DE MIRABÒ, C.: *La Real Cartuja de Jesús de Valldemossa. Formación y evolución de su patrimonio histórico-artístico*. Palma: J. J. De Olañeta-UIB, 2008.
- BAUÇÀ DE MIRABÒ, C.: "Un viatge en el temps: Cartoixa", *Plecs de Cultura popular*, XXIII: Patrimoni Valldemossí (I), a *miramar*, 2013, XVII-XIX.
- BAUÇÀ DE MIRABÒ, C.: "La degradació del conjunt monumental cartoixà o un futur sostenible", *Miramar*, 98, *Plecs de cultura Popular* XXIV: Patrimoni valldemossí (II), XIII-XV.
- BERARD, J.: *Viaje a las villas de Mallorca: 1789*. Palma : Ajuntament, 1983.
- BERGADA, M.; GUERRERO, V. M.; ENSENYAT, J. (I): " Primeras evidencias de estabulación en el yacimiento de Son Matge (Serra de Tramuntana, Mallorca) a través del registro sedimentario", *Mayurqa*, 30, 2005, pg. 151-180.
- BOSCANA, M; SERRANO, A.: "Passejada escultòrica per la vila de Valldemossa", *Plecs de Cultura Popular* XXIII: Patrimoni valldemossí (I), *Miramar* 2013, XXVI-XXXII.
- BC, Sección de manuscritos y colecciones especiales, Ms. nº 1731, PUIG, A: *Crònica de la Cartoixa de Valldemossa: Fundació y successiu estat del Real Monastir y Sagrada Cartuxa de lesús de Nazaret del Regna de Mallorca. Son gloriós principi per el sereníssim Rey don Martí d'Aragó ainy del Señor MCCCXCIX, per Fray Albert Puig, monjo profés de dit real monestir, siglo XVII*.
- CABOT, J: "Ressenya històrica de la Congregació de les religioses franciscanes filles de la Misericòrdia a Valldemossa (1859-1994)", *Miramar*. 20, 1994.
- CABOT, J: "Recull de notícies i fotografies interessants tretes de l'arxiu d'antoni Cabot Estarelles mentre fou vicari i llavors rector de Valldemossa", *Miramar*, 30, 1997, 18-19.
- CALAFAT, A; JUAN, F: "Son Gual", *Plecs de Cultura Popular* XVI, Possessions, *Miramar*, Gener-Març 66, 2006, XI-XIII.
- CALAFELL, E: "Son salvat", *Plecs de Cultura Popular* XVI, Possessions, *Miramar*, Gener-Març 66, 2006, XXVIII-XXX.
- CAÑELLAS, N. S: *L'aigua, el vent, la sang. L'ús de les forces tradicionals a Mallorca*. Palma: Edicions Documenta Balear, 1993.

- CAÑELLAS, N. S.: "Valldemossa el 1928. Imatge d'un poble esvaït (1). Introducció", *Miramar* 17, 1993, 24-25.
- CAÑELLAS, N. S.: *El paisatge de l'Arxiduc*. Palma: Institut d'Estudis Balearics i Govern Balear, Conselleria d'Educació, Cultura i Esports, 1997.
- CAÑELLAS, N. S.; CALAFAT, A. M.: "Com es feia una casa?. Conversa amb Pere Fiol Lladó "Barbut": mestre d'obres" a Plecs de Cultura Popular VIII: Homes a Valldemossa, *Miramar* 34, gener-març 1998, XXXIX- XLII.
- CAÑELLAS, N. S.: "Elements decoratius a l'arquitectura popular de Valldemossa", a Plecs de Cultura popular IX: Els artistes i les arts plàstiques a Valldemossa, *Miramar* 38, gener-març 1999, XII-XV.
- CAÑELLAS, N. S.: "Teules pintades a Valldemossa. Teules pintades a la vila", *Miramar*, 0, 1989, 12-14.
- CAÑELLAS, N. S.: "Pastoritx, una tafona modernitzada" Plecs de Cultura Popular XVI: Possessions, *Miramar*, gener-març 2006, LIII-LIX.
- CAÑELLAS, N. S.; CALAFAT, A., "Molins de vent a Valldemossa, (i II)", *Miramar*, 12, p. 15-17, 1992.
- CAÑELLAS, N. S., "Assaig de reconstrucció de la valldemossa musulmana", *Miramar*, 29, 1996.
- CAÑELLAS, N. S., "Assaig de reconstrucció de la valldemossa musulmana", *Miramar*, 30, 1997.
- CAÑELLAS, N. S., "Pastoritx, una tafona modernitzada" *Miramar* 66, 2006.
- CALVO, M.; AGUARELES, A.(Coord.): *Calvià Patrimonio Cultural*. Palma: Fundació Calvià, 2011.
- CALVO, M.; SALVÀ, B.: *El Bronze final a les Balears. La transició cap a la Cultura Talaiòtica*. Mallorca. 1997.
- CALVO, M.; GUERRERO, V.; SALVÀ, B.: *Arquitectura ciclòpea del bronce balear. Análisis morfofuncional y desarrollo secuencial*. Palma: Ed. El Tall, 2001.
- CALVO, M.; GUERRERO V.; SALVÀ, B.: "Los orígenes del poblamiento balear. Una discusión inacabada", *Complutum* 13, 2002, pg. 159-191.
- CAPLLONCH, R.: "La rehabilitació de les cases de Son Gual a la segona meitat del segle XIX" Plecs de Cultura Popular XVI: Possessions, *Miramar*, gener-març 2006, LI-LII.
- CHAPMAN, R; GRANT, A.: "Talayot 4, Son Ferrandell Oleza: Problemas de los procesos de formación, función y subsistencia", *Revista d'arqueologia de Ponent* ,5,1995, 7-50.
- CHAPMAN, R; GRANT, A.: "The Talayotic Monuments of Mallorca: Formation processes and function", *Oxford Journal of Archaeology*, 8, 1989, 55-72.
- COLOM, A. X.: "La producció agrícola a l'ermita", Plecs de Cultura Popular XVI: Possessions, *Miramar*, gener-març 2006, XXI-XXIII.
- COLOM, A. X.: "Hotel Cartuja", Plecs de Cultura Popular V: Valldemossa: Dos segles de turisme, *Miramar* 22, 1995, XXI.
- Guia de las Islas Baleares*: Palma: Sociedad Fomento de Turismo, 1914.
- COLOM, A. X.: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Plaça de Ramon Llull" a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, LIV.
- COLOM, M.: "L'urbanisme a la Valldemossa de començaments del segle XX", Plecs de cultura popular XXIII: Patrimoni valldemossí (I), a *Miramar*, 2013, XXXIII-XXXIX.
- ENCINAS, J.A.: *Corpus Cavernario Mayoricense*. Mallorca: El Gall editor, 2014.
- ESTARÀS, N., "Son Verí", *Miramar*, 74, 2008, XXXII-XXXIII.
- ESTARÀS, N.: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Carrer de la Constitució", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, XLIII-XLIV.
- ESTARÀS, N.: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Carreró de la Constitució, es Clot", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, XLIV.
- ESTARÀS, N.: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Plaça pública i voltants", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, L- LI
- ESTARÀS, R.: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Plaça de Bartomeu Estaràs músic", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, XXII-XXIII.

- ESTARÀS, R: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Carrer de la Carnisseria", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, XXXVIII-XXXIX.
- ESTRADES, D: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Carrer de Gual des Mur", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, XLIII-XLIV.
- ESTRADES, D: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Carrer del rei Sanç", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, LV-LVI.
- ESTRADES, D: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Carrer d'Uetam", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, LVIII-LIX.
- ESTRADES, D: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Carrer Vell", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, LIX.
- FERNÁNDEZ MIRANDA, M: *Secuencia cultural de la Prehistoria de Mallorca*. Madrid: Biblioteca prehistórica Hispana, 48, 1978.
- FONT, M., "Pastoritx", *Miramar*, 74, 2008, XXVII-XXXI.
- FONT, M.: "Miquel Fullana" a Plecs de Cultura Popular IX. Els artistes i les arts plàstiques a Valldemossa, *Miramar* 38, gener-març 1999, XXIV-XXV.
- FONT, M.: "L'antic edifici de l'escola pública de Valldemossa", Plecs de Cultura Popular XX: "L'ensenyament a Valldemossa", XIX, *Miramar*, 1993.
- FONT, M.: "L'evolució urbana de Valldemossa", Plecs de Cultura Popular XI, "Els malnoms (2)", *Miramar* 46, Gener-Març 2001, XXIII-XXIV.
- FONT, M.: "Els noms de les cases de Valldemossa. Camí de la Beata", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, XXVI-XXVII.
- FONT, M.: "Els noms de les cases de Valldemossa. Passatge de la Beata", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, XXVI.
- FONT, M.: "Els noms de les cases de Valldemossa. Carrer de la Beata", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, XXV-XXVI.
- FONT, M.: "Sa Coma", Plecs de Cultura Popular XVI: Possessions, *Miramar*, gener-març 2006, XXX-XXXVI
- FONT, M.: "Miquel Fullana", Plecs de Cultura Popular, IX: Els artistes i les arts plàstiques a Valldemossa, *Miramar*, 38; gener-març 1999, XXIV-XXVI
- FONT, M.; Menor Vives, G: "Valldemossa. Guia dels pobles de Mallorca", Consell Insular de Mallorca, Hora Nova, 2001.
- FOURNIER, S: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Carrer de na Búger", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, XXII-XXIII.
- "Guillem Forteza i Pinya i Miquel Fullana", *Miramar*, núm 38, Valldemossa, Gener-febrer-març 1999.
- GUERRERO AYUSO, V. M.: *Cazadores y pastores en la Mallorca Prehistórica*. Palma: El Tall, 1997.
- GUERRERO AYUSO, V. M.: *Arquitectura i Poder en la prehistoria de Mallorca*. Ed el Tall, 1999.
- GUERRERO, V.M.; CALVO, M.; GARCÍA ROSSELLÓ, J.; GORNÉS, S.: *Prehistory of the Balearic Islands. Archaeological Record and Social Evolution Before the Iron Age - Prehistoria de las Islas Baleares. Registro Arqueológico y Evolución Social antes de la Edad del Hierro*. Oxford: British Archaeological Reports, Internacional Series 1690, 2007.
- GUERRERO, V. M.; CALVO, M.; GORNÉS, S.: *El poblamiento prehistórico de las Islas Baleares. Desde los orígenes al fin de la Edad del Bronce*. Historia de las Islas Baleares, 1. Illes Balears: Edicions de Turisme Cultural, 2006.
- GUERRERO, V. M.; CALVO, M.; GORNÉS, S.: *Mallorca y Menorca en la Edad del Hierro. La Cultura talaiòtica y la Postalayòtica*. Historia de las Islas Baleares, 2. Illes Balears: Edicions de Turisme Cultural, 2006.
- HABSBURGO, L. S.; VUILLER, G.: *Lo que sé de Miramar*. Palma: Ca n'Amengual, 1911.
- HABSBURGO, L. S.: *Las Baleares por la palabra y el grabado. Mallorca (Parte especial)*. Palma: Caja de Baleares Sa Nostra, 1991 (Primera edición 1884), vol VIII.

- JUAN, F: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Pare Castanyeda, Carreró de l'Amargura, Passatge de l'Amargura", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, XLIX-L.
- JUAN, F: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Plaça de na Búger, Camí de sa Coma, camí de Son Escanelles", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, XXXIV.
- JULIÀ, C: "Petita història de l'hotel de l'artista", *Miramar* 5, 1989, 6-7
- "L'hoteleria a Valldemossa: Una visió de conjunt, a Valldemossa a la Miramar", a *Els primers cinc Plecs de Cultura Popular*, Ed. Documenta Balear, 2009.
- LLORENS, A.: *Real Cartuja de Jesús Nazareno de Valldemossa en la isla de Mallorca*. Palma 1929.
- "Memòria de les gestions del batle Vicenç Colom a Madrid", *Miramar*, 78, Valldemossa, Gener, febrer, març 2009
- MERCANT, J.: *La farmàcia monàstica de la Reial Cartoixa de Valldemossa, (Mallorca)*. Palma: J. J. De Olañeta, 2009.
- M. F. B.: "Guillem Forteza i Pinya", Plecs de Cultura Popular, IX: Els artistes i les arts plàstiques a Valldemossa, *Miramar*, 38; gener-març 1999, XXV
- MUNTANER, J; ARGENTE, J. F: *Introducción a la historia de Valldemossa*. Valldemossa: Gráf. Miramar, 1980, Vol. I.
- MASCARÓ PASARIUS, J.: *Inventario de los monumentos megalíticos y restos prehistóricos y protohistóricos de Mallorca*. Palma, 1967.
- MUNTANER, J., "Crónica valldemosina del s. XVII", *BSAL*, XXIX, 1944-1946.
- SANS, E (1953): "Los monumentos megalíticos de Valldemossa", *BSAL*, 31, 1953, pg. 269-27.
- NICOLAU, M^a. a: "El creixement urbà de Valldemossa i l'emigració", a Plecs de cultura Popular III: L'emigració, *Miramar*, 14, gener-març 1993, XV-XVIII
- NICOLAU, M^a A; COLOM, A. X: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Carrer de Jovellanos, plaça de rubén Darío, Mirada des Lledoners", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, XLVIII.
- OLIVER, J.; SEGUÍ, M.: *Guillem Forteza, arquitecte escolar*. Palma: Govern de les Illes Balears, Conselleria d'Educació i Esports, 1993.
- PINYA, B., "So'n Thomàs y la muntanyeta de la Beata", Palma, s/d.
- PONS HOMAR, G.: *Anàlisi especial del poblament pretalaiòtic final i talaiòtic de Mallorca (S. XIX-VII a. C.)*. Palma: Consell de Mallorca, Cultura i Patrimoni, Col. La Deixa, 2, 1999.
- RAMIS DE AIREFLOR, J. et alter: *Historia documental de la Real Cartuja de Valldemossa*. Antigua imprenta Soler, 1973.
- RIPOLL, M.: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Carrer de la Rosa", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, LVI-LVIII.
- RIPOLL, M.: "Can Bonsoms", *Miramar*, 66, gener-març 2006, XVIII-XXI.
- RIPOLL, M., "Son Puig dels Llorers", *Miramar*, 74, 2008, XXIV-XXVI.
- ROMAN, J.: "Els jardins de Raixa", *BSAL*, 61, 2005, pg. 197-212.
- SASTRE, V.; ARAMBURU, J.: "La prehistòria de Valldemossa", *Valldemossa. Guia de passeig*. Palma, 1998, pg.11-16.
- SERRANO, A., "Son Salvanet", Plecs de cultura popular: Horts i possessions, *Miramar*, 74, 2008, XXXIV.
- SERRANO, A.: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Carrer d'Uetam", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, LVIII-LIX.
- SERRANO, J. A.: "La síquia de na Mas. Un patrimoni històric soterrat" a Plecs de cultura Popular XXIII: Patrimoni valldemossí (I), VI-XVI.
- SERRANO, P. B.; BAUZÀ, M.: "Els Noms de les cases de Valldemossa. Carrer de la Rectoria", a Plecs de cultura popular XI: "Els malnoms (2)", *Miramar*, 46, gener-març 2001, LIV-LV.
- SERRANO, P. B.: "Història de l'hostal Can Marió", Plecs de Cultura Popular V: Valldemossa: Dos segles de turisme, *Miramar* 22, XXII-XXIII.

- SERRANO, P. B: "Les dones i els comerços de Valldemossa", Plecs de cultura popular VII: Dones a Valldemossa, Miramar, 30, gener-març 1997, XLII-XLV.
- TRIAS, S.: Santa Maria de Valldemossa. Parròquia de Valldemossa.
- TRIAS, S.: Valldemossa. Una història. Una cultura. Un poble, 1980.
- TRIAS, M. & RAMON, F.: *Els torrents clàssics de la Serra de Tramuntana*. Palma: Miquel Font, editor, 1999.
- VALERO, G (Coord.): *Valldemossa. Guia de passeig*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1999.
- VAN STRYDONCK, M; .WALDREN, W; HENDRIX, V (1998. "The 14C chronology of the Son Más sanctuary site (Valldemossa, Mallorca, Spain)" *Radiocarbon* 40 n°2, 1998, 735-748.
- VENY, C.: *Las cuevas sepulcrales del Bronce Antiguo de Mallorca*. Madrid: CSIC, Colección Bibliotheca Praehistorica Hispana, 9, 1968.
- VISTARINI, M: "El predi de Son Olesa", Plecs de Cultura Popular XVI: Possessions, Miramar, 66, gener-març 2006, XVI-XVII
- VVAA: "L'hoteleria a Valldemossa: una visió de conjunt, Plecs de cultura popular V: Valldemossa: dos segles de turisme, Miramar 22, gener-març 1995, XVIII-XIX
- WALDREN, W. (2000). "Son Oleza: A 2000 A.D. review of 2000 B.C." [En línia] Damarc. Underground news. www.briegull.com/waldren/waldren2/sonoleza.html
- WALDREN, W. (2000). "Radiocarbon dates for the Son Oleza Proto Dolmen" [En línia] Damarc. Underground news. <<http://www.briegull.com/waldren/waldren2/radiocarbon%20dates.htm>>
- WALDREN, W.; VAN STRYDONCK, M: "Ferrandell-Oleza-Mas Prehistoric settlement complex. Younger settlement. Talayot 1. Dating the activity sequence of the structure. A radiocarbon analyses survey", DAMARC, 22, Deia, 1993.
- WALDREN, W.: "The Settlement Complex of Ferrandell-Oleza. Valldemossa, A Beaker Settlement from the Balearic Island of Mallorca". Deia, 1980.
- WALDREN, W.: "A Beaker Settlement from the Balearic Island of Mallorca. The Settlement Complex of Ferrandell-Oleza. Valldemossa, Mallorca". *Hom. A M. Almagro vol. II*, 1983, 177-184.
- WALDREN, W.: "Early Prehistoric Settlement in the Balearic Island Deia", 1983.
- WALDREN, W.: "The Beaker culture of the Balearic Islands. An inventory of evidence from caves, rock shelters, settlements and ritual sites". *BAR Int. Series 709*, Oxford, 1998, 90-116
- WALDREN, W.; SANDERS, E.; COLL CONESA, J.: "The Lithic Industry of the Balearic Islands. Its Olezian Tradition of tabular Flint Blades". *The Deyá Conference of Prehistory*. Oxford, 1984, 859-910.
- WALDREN, W ;. KOPPER, J.S.: "Informe preliminar sobre análisis de radiocarbono en Mallorca", X Congreso Nacional de Arqueología, Mahón, 1967, 75-82.
- WALDREN, W.: "Early prehistoric settlement in the Balearic Islands". *DAMARC series*, 13, 1982, Deya.
- WALDREN, W. / ENSENYAT, J. / CUBÍ, C.: "Prehistoric elements Ferrandell- Oleza chalcolithic old settlement". *DAMARC series*, 20, Oxford University. 1992.
- WALDREN, W. / ENSENYAT, J. / CUBÍ, C.: " Son Más Balearic prehistoric sanctuary 2000 B. C. -1750 B.C., Valldemossa, Mallorca, Balears, Spain." *IInd Deya int. conference of prehistory*, *BAR international series* 573, 1991, p 267-312.

www.airesdelaserramallorquina.blogspot.com.es/

www.arqueobaleaer.es/

www.toponimiamallorca.net/